

Hugo Pinksterboer – Bart Noorman

Tipboek

Muziek op Papier basistheorie

Met audio
en video Tipcodes

*Bondig, duidelijk en
veelomvattend. Van harte
aanbevolen voor iedere
muzikliefhebber – van
pop tot klassiek.*

Theo Olof

*Zelden is zoveel informatie
over dit lastige onderwerp
zo compleet, zo compact
en vooral zo helder in één
boek terechtgekomen.*

John van der Veer – Gitarist,
componist, arrangeur, docent

THE **TIPBOOK**
COMPANY

**The Best Guide to
your Instrument!**

Met akkoorden en
akkoordsymbolen

Hugo Pinksterboer / Bart Noorman

eTipboek
Muziek op
Papier basistheorie

THE **TIPBOOK**
COMPANY

The Best Guide to Your Instrument!

©1997, 1998, 2002, 2003, 2004, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010, 2014, 2015
The Tipbook Company bv

Twaalfde, herziene druk

ISBN 978-90-8767-012-2

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tipboek® is wettig gedeponereerd door The Tipbook Company bv.

NUR: 667

Auteur: Hugo Pinksterboer

Verantwoordelijk uitgever: Robert Koumans

Illustraties en vormgeving: Gijs Bierenbroodspot

Fotografie omslag: René Vervloet

Eindredactie: René de Graaff

lets gemist?

Zijn er nog dingen die je in dit boek miste, of kan er hier en daar nog iets verbeterd worden, laat het ons dan weten op info@tipbook.com.

Op de hoogte blijven?

Wil je op de hoogte blijven van nieuwe titels, apps en andere publicaties van de Tipbook Company, schrijf je dan op www.tipbook.com in voor de Tipboek Nieuwsbrief, of volg ons op Facebook.

Bedankt!

Voor hun informatie, hun suggesties, hun tijd en hun enthousiasme bedanken we de volgende musici en docenten:

Dick Barten, Gerard Braun, Harm van der Geest, Dick Kuijs, Willem Lohy, Mark Eeftens, Leon van Mil, Tijn Sardée, Carin Tielen, Steve Clover, Elliot Freedman, Jeroen Brinkhof, Edwin Dijkman, Dirk Hooglandt, Hinke Wever, Will Vermeer, Caroline Grasmeyer, Ank Reinders, Jan L. de Boer, Fran Schreuder, Arenda Woudenberg, Marleen Flobbe, Peter Kuijsters, Arno Francke en Wilfred Reneman.

In 't kort

Muziek leren lezen? Dan heb je nu het juiste boek in handen. De eerste paar hoofdstukken vertellen je bijna alles wat er over het notenschrift te weten valt. Lees je al muziek, dan biedt dit Tipboek Muziek op papier je meer inzicht in de samenhang tussen al die noten, in toonladders en intervallen en in al die andere onderwerpen die je meer vertellen over hoe het hele systeem achter muziek op papier in elkaar steekt.

Met deze kennis is het makkelijker om te begrijpen wat je nu eigenlijk speelt. Bovendien is de informatie in dit boek een goede basis om verder te gaan dan muziek van papier lezen: om nummers van cd, radio of tv op papier te zetten, om zelf muziek te schrijven of te bewerken, of om beter te leren soleren.

Voor iedereen

Tipboek Muziek op papier is geschreven voor iedereen die muziek maakt, of je nu viool, trompet of drums speelt, in een kerkkoor of in een metalband zingt, bij de fanfare of in een fluitensemble zit. Geen droge theorie, maar talloze praktische tips en makkelijk speelbare voorbeelden. Met de 63 Tipcodes is het grootste deel van deze muziekvoorbeelden ook te beluisteren op www.tipbook.com. Lees je dit boek als eTipboek, dan kun je diezelfde Tipcodes direct vanuit de app afspelen.

Akkoorden

Niet alleen aan het lezen van muziek wordt uitgebreid aandacht besteed, maar ook aan de achterliggende systemen, aan akkoorden, akkoordsymbolen en harmonieeler. Verder komen andere manieren om muziek te noteren aan bod, van tabs en drumnotatie

tot klavarskribo, en maak je kennis met notatiesoftware en – in het kort – de geschiedenis van het muziekschrift.

Woordenboek en index

Tipboek Muziek op papier is uitstekend geschikt als naslagwerk. Welke tonen verhoog je ook alweer als er vijf kruisen aan het begin van een stuk staan? Wat is het verschil tussen een chromatische en een diatonische halve toon? Hoe is een C_{sus}^2 -akkoord opgebouwd en hoe transposeer je een partij voor klarinet? Al deze informatie is snel terug te vinden met behulp van de inhoudsopgave, de

woordenlijst en de uitgebreide index. Als unieke toevoeging biedt diezelfde index een overzicht van vrijwel alle in het boek opgenomen tekens en symbolen, met een verwijzing naar de pagina's waar ze besproken worden.

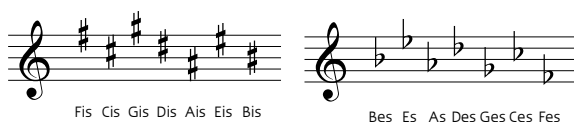
Spelen is leuker

Muziek maken is vaak veel leuker dan erover lezen. Maar dat spelen nog leuker kan worden als je beter weet wat je doet, is net zo waar. Als het goed is, draagt dit boek daaraan bij. Veel plezier ermee, en nog meer plezier als je straks ergens op een podium staat!

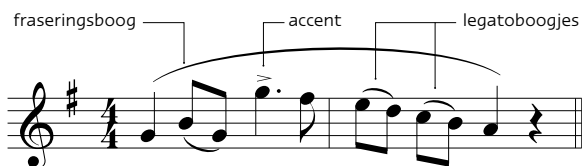
Hugo Pinksterboer / Bart Noorman

Inhoud

- 1 Hoofdstuk 1. Muziek op papier**
Een rondleiding door dit boek, zodat alles makkelijk te vinden is.
- 7 Hoofdstuk 2. Hoog en laag**
Over noten en toonhoogtes, notenbalken en sleutels.
- 21 Hoofdstuk 3. Lang en kort**
Korte en lange noten, maatsoorten en rusten.
- 41 Hoofdstuk 4. Mollen en kruisen**
Een mol verlaagt een noot; met een kruis verhoog je een noot.

- 55 Hoofdstuk 5. Hard en zacht**
Van fluisterzacht tot oorverdovend hard: muziek kan niet zonder dynamische tekens.
- 61 Hoofdstuk 6. Snel en langzaam**
Een hoofdstuk over tempo.
- 69 Hoofdstuk 7. Articuleren**
Verschillende manieren om noten 'uit te spreken'.

- 77   Hoofdstuk 8. Versieren**
De versieringstekens in de muziek.
- 83   Hoofdstuk 9. Markeren, herhalen en verwijzen**
De wegwijzers in je bladmuziek.
- 93   Hoofdstuk 10. Majeur en mineur**
De toonsoorten majeure en mineur, en vierentwintig toonladders.
- 109   Hoofdstuk 11. De kwintencirkel**
Een handig hulpmiddel en een blik op het systeem achter de kruisen en mollen.
- 115   Hoofdstuk 12. Intervallen**
Alles over intervallen: de afstanden tussen de tonen.
- 129   Hoofdstuk 13. Meer majeure en mineur**
Variaties op de mineurladder, paralleltoonsoorten, en hoe je de toonsoort van een stuk muziek bepaalt.
- 141   Hoofdstuk 14. Andere toonladders**
Meer toonladders, van kerkttoonladders en de pentatonische ladder tot de blues.

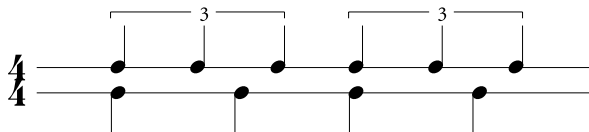
Octatonische toonladder

Bluestoonladder

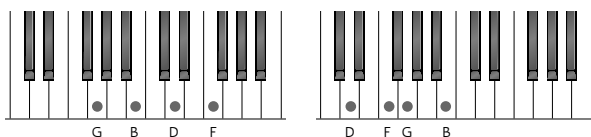
- 149   Hoofdstuk 15. Transponeren**
Waarom een C op papier niet altijd als een C klinkt, en hoe je muziek naar een andere toonsoort kunt omzetten.

- 157**   **Hoofdstuk 16. Meer over maat en ritme**
 Zware maatdelen, het verschil tussen $\frac{3}{8}$ en $\frac{6}{8}$, onregelmatige maatsoorten, swing, polyritmiek, de clave en meer.

- 167**   **Hoofdstuk 17. Do, Re, Mi – 1, 2, 3**
 Over solmiseren en (Romeinse) cijfers.

- 171**   **Hoofdstuk 18. Akkoorden**
 Wat akkoorden zijn, hoe ze opgebouwd zijn en wat wat hun functie is. Inclusief een kennismaking met de harmonieleer.

- 187**   **Hoofdstuk 19. Andere notaties**
 Er zijn nog allerlei andere manieren om muziek op papier te zetten: akkoorddiagrammen en tabs voor gitaristen en bassisten, muziek voor drummers, en klavarskribo voor toetsenisten.

- 197**   **Hoofdstuk 20. Noten schrijven**
 Tips om noten op papier te zetten en een kennismaking met notatiesoftware.

- 207**   **Hoofdstuk 21. Terug in de tijd**
 Een blik op de geschiedenis van het notenschrift.

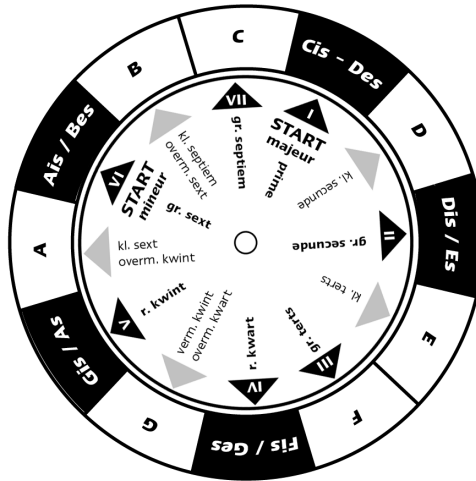
- 211**   **Woordenlijst**
 Een woordenboek voor muziektheorie.

229 Meer weten?

Meer theorieboeken en websites waar je je verder kunt verdiepen.

233 Bij de hand

Alle majeur- en mineurtoonladders, een zelfbouwtoonladderschijf, toonladder- en akkoordenwijzers: altijd handig om bij de hand te hebben.

244 Akkoordenoverzicht

De meest voorkomende akkoorden, de akkoordsymbolen en de opbouw per akkoord.

248 Index

253 De tekens

Paginaverwijzingen naar uitleg van alle tekens in dit boek.

255 De Tipboek-serie

Korte omschrijvingen van alle delen van de Tipboek-serie.

Hoor wat je leest: Tipcode

Naast de talrijke illustraties en foto's op de volgende pagina's biedt dit boek je nóg een manier om te zien en zelfs te horen waarover je leest: de Tipcodes die je in dit boek regelmatig tegenkomt, verwijzen naar korte filmpjes en klankfragmenten op tipbook.com.

Op bladzijde 175 van dit boek maak je kennis met majeureakkoorden, mineurakkoorden, verminderde en overmatige akkoorden. Daarbij staat een kader met **Tipcode MOP-060**. Wil je horen hoe die akkoorden klinken? Ga naar de Tipcode-pagina op www.tipbook.com, kies voor *Tipboek Muziek op papier*, scroll naar de gewenste Tipcode en druk op de play-knop. Een lijst met alle Tipcodes uit dit boek vind je op de volgende twee pagina's.

TIPCODE

Tipcode MOP-060

Deze Tipcode laat je de vier drieklanken uit het rijtje hierboven horen: majeur, mineur, verminderd en overmatig (vermeerderd).

eTipboeken

In de eTipboeken, als app te koop voor iOS en Android, vind je dezelfde inhoud als in de papieren Tipboeken. Groot verschil is dat de Tipcodes van een eTipboek direct vanuit de app af te spelen zijn. Kennismaken? Ga naar je app store, zoek 'Tipboek', kies je favoriete titels en download de gratis apps, elk met een ruim vijftig pagina's tellende preview van het gekozen boek.

TIPCODE-LIJST

Met de 63 Tipcodes die je in dit boek tegenkomt, kun je vrijwel alle notenvoorbeelden online beluisteren. Hier staan ze allemaal onder elkaar. Heb je Tipboek Muziek op papier ook als eTipboek? Dan kun je de Tipcodes direct vanuit het boek afspelen.

Tipcode	Onderwerp	Hst.	Blz.
MOP-001	Kortjakje op piano	2	8
MOP-002	Do Re Mi Fa Sol La Si Do op piano	2	9
MOP-003	C, F en octaaf op piano	2	11
MOP-004	Halve tonen en octaaf op piano	2	11
MOP-005	Kortjakje in noten	2	13
MOP-006	Noten en toetsen	2	16
MOP-007	Twee balken tegelijk: salsa	2	17
MOP-008	Akkoorden	2	18
MOP-009	Kwartnoten, achtsten en een halve noot	3	23
MOP-010	Notenwaarden (hele noot / zestiende noten)	3	24
MOP-011	Noten met punt	3	32
MOP-012	Noten met boogjes	3	33
MOP-013	Triolen	3	34
MOP-014	Kwartentriolen	3/16	35/166
MOP-015	Sextolen	3	36
MOP-016	Kwintolen en septolen	3	37
MOP-017	Kortjakje in F met te verlagen B	4	43
MOP-018	Kortjakje in F met verlaagde B	4	44
MOP-019	Twee kruisen: elke F en elke C verhoogd	4	48
MOP-020	Herstellingstekens	4	50
MOP-021	Gis en As: niet helemaal hetzelfde	4	52
MOP-022	Kortjakje in D met F en met Fis	4	46
MOP-023	Vooruitlezen (crescendo)	5	57
MOP-024	Voorbeeldtempo's (240 / 40)	6	63
MOP-025	Accenten	7	70
MOP-026	Staccato	7	71
MOP-027	Legato	7	71
MOP-028	Fraseringsboog	7	72

MOP-029	Pizzicato op een cello	7	74
MOP-030	Versieringen	8	78
MOP-031	Mineurtoonladder	10	97
MOP-032	F-majeur met B en met Bes	10	100
MOP-033	Toonladder van A-mineur	10	105
MOP-034	Het verschil: de kleine en de grote tert	10	107
MOP-035	De basisintervallen	12	117
MOP-036	De reine intervallen	12	118
MOP-037	De grote intervallen	12	118
MOP-038	Rein en groot, rein en klein	12	121
MOP-039	Tritonus	12	123
MOP-040	Dissonante intervallen	12	124
MOP-041	(On)volkomen consonante intervallen	12	125
MOP-042	Spanning en ontspanning	12	126
MOP-043	De leidtoon	13	131
MOP-044	Mineur zonder en met leidtoon	13	132
MOP-045	Melodisch mineur	13	134
MOP-046	F-majeur en D-mineur: het verschil	13	137
MOP-047	Niet-diatonische toonladders	14	145
MOP-048	Een C op vier saxen	15	152
MOP-049	♩: twee groepjes van drie	16	161
MOP-050	♩ op drums	16	160
MOP-051	Rechte achtsten en swing	16	163
MOP-052	Clave	16	165
MOP-053	Omkeringen van akkoorden	18	179
MOP-054	Tablatuur: een baslijn	19	190
MOP-055	Basisrockritme	19	193
MOP-056	A=440 / A=442	-	243
MOP-057	Messa di voce	5	58
MOP-058	Gebroken akkoorden	18	173
MOP-059	Kortjakje met akkoordbegeleiding	18	174
MOP-060	Vier drieklanken	18	175
MOP-061	Andere basnoot	18	181
MOP-062	Syncopen	16	159
MOP-063	Blues in A	18	186

1

Muziek op papier

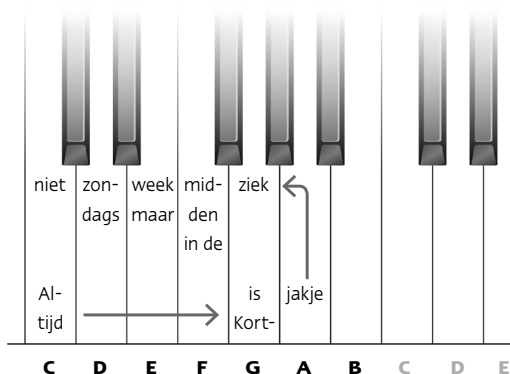
Noten leren lezen is niet veel lastiger dan gewoon leren lezen. Eerst lees je letter voor letter, dan woord voor woord, en uiteindelijk lees je hele stukken van zinnen tegelijk. Een korte inleiding, en een uitleg over hoe dit boek ingedeeld is en hoe je het 't best kunt gebruiken.

Wat is eigenlijk hoog, en wat is laag? Dat kun je goed horen als je *Altijd is Kortjakje ziek* zingt. De twee tonen bij het woord *Altijd* klinken precies even hoog. Bij *is Kort-* ga je een heel stuk hoger zingen. De twee tonen bij *-jakje* zijn nog iets hoger.

En omlaag

Na *-jakje* ga je steeds weer lager zingen, stap voor stap. Het laatste woord (*niet*) klinkt weer even hoog als het eerste woord van het liedje.

Altijd is Kortjakje ziek op een klavier

Op een klavier

Als je de woorden van *Kortjakje* op de toetsen van een klavier zet, kun je duidelijk zien wat er gebeurt. Voor de hoger klinkende tonen ga je naar rechts op het klavier. Lager klinkende tonen hoor je als je weer naar links gaat, zoals je in Tipcode MOP-001 ziet.

TIPCODE

Tipcode MOP-001

Hier hoor je de eerste regel van *Kortjakje*. Per lettergreep zie je welke toets er gespeeld wordt.

Elastiekje

Als je op een gitaar een hogere toon speelt, gaan de snaren sneller trillen. Dat kun je goed zien. Geen instrument bij de hand? Neem dan een elastiekje. Span het tussen twee vingers en laat het trillen alsof het een snaar is. Rek het dan een beetje verder uit. Je ziet dat het sneller gaat trillen – en je hoort dat het hoger gaat klinken.

Do, Re, Mi... Do

Als je het bekende rijtje Do Re Mi Fa Sol La Si Do zingt, trillen je stemplooiën bij de laatste Do precies twee keer zo snel als bij de eerste. In muziektermen: de tweede Do klinkt een *octaaf* hoger dan de eerste.

Tipcode MOP-002

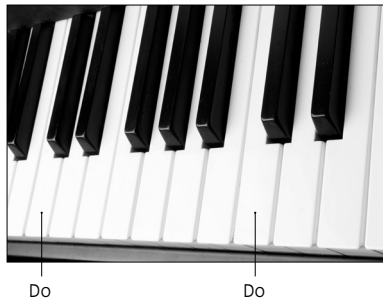
De tonen van de ene Do naar de volgende Do, en het toonhoogteverschil tussen die twee Do's: een octaaf.

TIPCODE**Op een instrument**

Datzelfde rijtje kun je natuurlijk ook op een instrument spelen. Doe je dat op een gitaar, dan trilt de snaar bij die hoge Do twee keer zo snel als bij de lage.

Op een klavierinstrument

Als je op een piano van de ene Do naar de volgende Do speelt, zie je weer het duidelijkst wat je doet. Noem de eerste Do in gedachten de eerste toets. Ga over de witte toetsen omhoog. De achtste toets is dan de volgende Do. Die toets geeft een toon die een octaaf hoger klinkt. Met andere woorden: een octaaf telt acht witte toetsen.

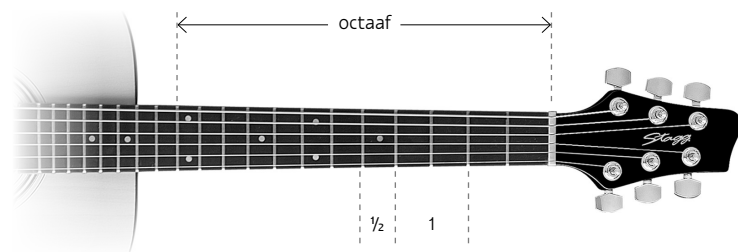

... van Do naar Do op een piano...

Heel en half op gitaar

Die hele en halve toonsafstanden zijn natuurlijk ook op andere instrumenten te spelen. Op een gitaar, bijvoorbeeld. Schuif je vinger vakje voor vakje richting de klankkast, dan klinkt de snaar steeds een halve toon hoger. Als je een vakje overslaat, ga je een hele toon omhoog.

Hele en halve
toonsafstanden
en een octaaf
op een
gitaarhals

Octaaf

Een octaaf verschil hoor je als je op gitaar eerst een snaar 'los' speelt, en hem daarna in het *twaalfde* vakje indrukt: een octaaf bestaat uit *twaalf* halve toonsafstanden!

Centrale C

Op de meeste instrumenten kun je zo'n drie of vier octaven spelen: de hoogste toon klinkt dan drie of vier octaven hoger dan de laagste. Een piano heeft een veel groter bereik: op dat instrument kun je ruim zeven octaven spelen, zoals op bladzijde 241 te zien is. De middelste C op een piano, schuin onder het sleutelgat in de klep, is de *centrale C*.

TIP

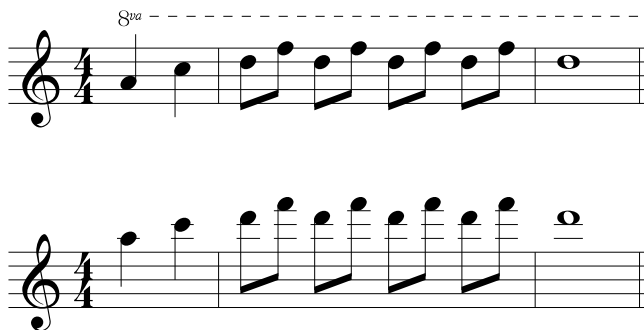
Hetzelfde

Op bijna elk instrument kun je hoger en lager klinkende C's spelen. Als je er twee tegelijk speelt, op een piano bijvoorbeeld, kun je bijna niet horen dat er twee tonen klinken. Ze klinken als één. Daarom hebben ze ook dezelfde naam. Tip: er zijn natuurlijk wel manieren om aan te geven om welke C het precies gaat, wat op bladzijde 240-242 te lezen is.

Octaveren

Met meer dan drie of vier hulplijntjes wordt het lastig lezen. In plaats daarvan zie je daarom wel de opdracht dat je een aantal noten een octaaf hoger of lager moet spelen dan ze genoteerd zijn. Dat heet *octaveren*.

- Als je **8va** (*ottava alta*) of het cijfer 8 boven een noot ziet staan, moet je vanaf die noot alles een octaaf hoger spelen.
- Moet je alles een octaaf lager spelen, dan staat er een 8 onder de noot, of **8va bassa** (*ottava bassa*) of 8vb.
- Staat er **15** in plaats van 8, dan speel je alles twee octaven hoger of lager.

Zonder
hulplijntjes...

... is dit melodietje
beter leesbaar
dan met.

Lijntje of loco

Een stippelijntje onder of boven de noten geeft meestal aan hoe lang je moet blijven octaveren. Is er geen stippelijntje, dan stop je met octaveren als je het Italiaanse woord *loco* tegenkomt.

Octaverende sleutels

Gitaren en sommige andere instrumenten klinken een octaaf lager dan er op papier staat. Dat wordt soms aangegeven met een kleine 8 onder de sleutel voor aan de balk. Een piccolo (half zo groot als een dwarsfluit) klinkt juist een octaaf hoger dan de muziek op papier aangeeft. Daarbij staat het cijfer 8 dus boven de sleutel. Een sleutel met zo'n achtje is een *octaverende sleutel*.

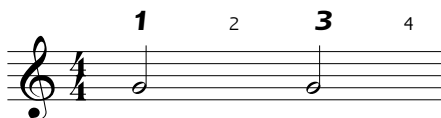
Een andere toon

Er zijn ook instrumenten waarbij je een heel andere toon hoort

De halve noot: twee tellen in $\frac{4}{4}$

De *halve noot* duurt half zo lang: twee tellen, dus. In een maat van vier tellen passen twee halve noten.

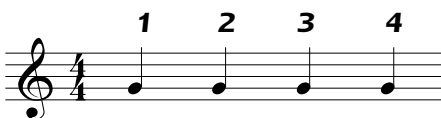
Halve noot:
twee tellen in $\frac{4}{4}$

De kwartnoot: één tel in $\frac{4}{4}$

In een vierkwartsmaat duurt een *kwartnoot* één tel. Als je met je voet meetikt, tik je een kwartnoot op elke tel.

Kwartnoot:
één tel in $\frac{4}{4}$

Achtste noot: een halve tel in $\frac{4}{4}$

Bij *achtste noten* speel je twee noten per tel: eentje als je voet op de grond komt, en eentje als je voet naar boven gaat. Met andere woorden: de eerste noot komt óp de tel, de tweede steeds tussen twee tellen in. Je kunt achtste noten het makkelijkst meetellen als 1-ne, 2-je, 3-je, 4-re, zoals je hier kunt zien:

Achtste noot:
halve tel in $\frac{4}{4}$

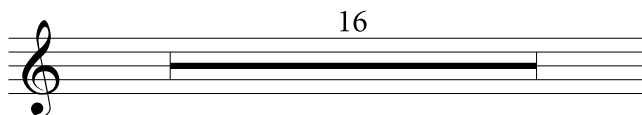
TIPCODE

Tipcode MOP-010

Vier tellen van de metronoom vooraf, en dan een hele noot, twee halve noten, vier kwarten, acht achtsten en zestien zestiensten, steeds met een lege maat ertussen.

speciaal rustteken: een lange, dikke streep met twee dwars-streepjes. Boven die streep staat hoeveel maten zo'n *multirust* duurt. In het onderstaande voorbeeld zijn het er zestien.

Multirust. Deze duurt zestien maten.

Generale pauze

Een *generale pauze* (GP) is een algemene rust voor het hele orkest of de hele band: niemand speelt.

PUNTEN EN BOOGJES

Je hebt dus aparte tekens voor noten en rusten van vier en twee tellen, van één tel en van een halve tel, enzovoort. Maar je kunt bijvoorbeeld ook noten van drie tellen of anderhalve tel op papier zetten. Dat doe je met punten of met boogjes.

Punten

Door een punt achter een noot te zetten, wordt die noot anderhalf keer zo lang.

Twee + één = drie

Een noot van twee tellen met een punt duurt dus drie tellen (anderhalf keer twee). Een noot van één tel met een punt duurt anderhalve tel. En een achtste met een punt duurt net zo lang als drie zestiende noten ($\frac{1}{8} + \frac{1}{16} = \frac{3}{16}$). Een noot met een punt heet een *gepunteerde noot*.

$$\begin{array}{l}
 \text{1}^{\bullet} = \text{1} + \text{1/2} \\
 \text{1/2 tel} = 1 + \text{1/2 tel}
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{l}
 \text{3/4}^{\bullet} = \text{1/2} + \text{1/4} \\
 \text{3/4 tel} = \text{1/2} + \text{1/4 tel}
 \end{array}$$

Door een punt wordt een noot anderhalf keer zo lang.

Twee violen

Het liedje *Twee violen en een bas, bas, bas* begint met een noot van anderhalve tel. Die staat op papier als een gepunteerde kwartnoot.

In een octaaf zitten twaalf tonen, zoals je ziet in het klavier op bladzijde 10. Zeven van die tonen speel je op de witte toetsen. Dat zijn de stamtonen. De tonen die je met de vijf zwarte toetsen speelt, zijn van die stamtonen afgeleid. Het zijn stamtonen die een halve toon verlaagd of verhoogd zijn.

Mollen en kruisen

Op papier geef je die verlaagde tonen aan met een mol (b). De verhoogde tonen geef je aan met een kruis (#). Waarom heb je die verhoogde en verlaagde tonen nodig? Dat lees je hieronder.

Kortjakje van papier

Met de vorige twee hoofdstukken in je achterhoofd kun je *Kortjakje* van papier spelen. Je hoort snel genoeg of het klopt.

Van C naar C

Je begint dus op de toon C. Om het melodietje te spelen ga je vanaf de eerste C vijf witte toetsen omhoog, naar de G. Daarvandaan maak je steeds stappen van één witte toets: eentje omhoog (naar de A), en de rest naar beneden. Je eindigt weer op de C.

TE HOOG? EEN MOL!

Het zou behoorlijk eentonig zijn als elk muziekstuk op de toon C zou beginnen en eindigen. Ook *Kortjakje* is natuurlijk op een andere toon te beginnen. Op de F, bijvoorbeeld. Maak vanaf de F

dezelfde stappen als in het voorbeeld van de vorige pagina: eerst vijf witte toetsen naar rechts (naar de C), en daarvandaan steeds stapjes van een enkele witte toets.

F F C C D D C

Al - tijd is Kort - jak - je ziek

B B B B A A G G F

mid - den in de week maar zon - dags niet

Kortjakje
vanaf F. De
vier B's klinken
te hoog.

Tipcode MOP-017

Kortjakje in F. Er gaat iets mis bij de eerste vier noten van de tweede regel: die B's klinken te hoog.

TIPCODE

Verlagen

Als je *Kortjakje* zo speelt, merk je dat er één toon niet goed is: de B bij de woorden 'midden in de' klinkt te hoog. Als je die B met een halve toon verlaagt, klinkt het weer zoals het moet. Op het klavier speel je die verlaagde B met de zwarte toets die links van de B zit.

Bes Bes Bes Bes A A G G F

mid - den in de week maar zon - dags niet

De tweede regel
opnieuw, nu met
een mol: klopt!

Omhoog een kruis, omlaag een mol

Bij toevallige voortekens bepaalt de richting van de melodie vaak of het een kruis of een mol wordt. Gaat de melodie omhoog, dan wordt het een kruis. Gaat de melodie omlaag, dan wordt het een mol.

Twee keer dezelfde

Dat zie je in het volgende melodietje, waarin je twee keer dezelfde toon speelt (de Gis en de As). Met de verhoogde G (Gis) maak je een tussenstap naar de hoger klinkende A. Met de verlaagde A (As) maak je een tussenstap naar de lager klinkende G.

De Gis en de As: ze klinken hetzelfde, maar ze 'werken' anders.

TIPCODE**Tipcode MOP-021**

De Gis en de As speel je op een piano op dezelfde toets. Toch zijn het niet dezelfde noten – en dat laat dit melodietje goed horen.

DUBBELE VOORTEKENS

Dubbele verhogingen en verlagingen komen maar heel soms voor. Een *dubbelmol* (♭♭) verlaagt de stamtoon met twee halve tonen. Achter de naam van de stamtoon komt -eses of -ses te staan. Een B met een dubbelmol heet Beses. Op een piano speel je hem met dezelfde toets als de toon A.

Terrassen

Als je geleidelijk sterker of juist zachter moet gaan spelen, heb je het over overgangsdynamiek: je gaat van het ene dynamische niveau geleidelijk over naar het andere. Moet je plotseling van sterk naar zacht of andersom, dan heet dat terrassendynamiek of registerdynamiek: het klinkt alsof je naar een ander register schakelt.

Accenten

Als er een accentteken (zie bladzijde 70) boven een noot staat, geef je die noot extra nadruk. Meestal doe je dat door hem iets sterker te spelen. Accenttekens worden daarom ook wel als dynamische tekens gezien, maar meestal worden ze ingedeeld bij de articulatie-tekens (zie Hoofdstuk 7).

Engels

Buiten de klassieke muziek wordt vaak in het Engels aangegeven hoe sterk je moet spelen. Over de gebruikte woorden bestaan geen vaste afspraken. Soms drukken ze meer uit dan alleen maar *loudly* of *softly*. Als er bijvoorbeeld 'screaming' staat, moet je je instrument laten schreeuwen – en dat is meer dan gewoon 'hard spelen'.

... meer dan
gewoon
'hard spelen'...

Agitato, animato	onrustig, opgewonden
Amoroso	met liefde, vleiend
Appassionata	hartstochtelijk
Armonioso	harmonieus
Con brio	geestdriftig
Con fuoco	met vuur
Con spirito	geestdriftig
Dolce	liefflijk
Doloroso	smartelijk, klagend
Espressivo	expressief, met gevoel
Feroce	woest, wild
Gracioso	gracieus, sierlijk, bevallig
Grave	zwaar, gewichtig
Maestoso	majestueus, statig, waardig, gedragen
Mosso	levendig, beziend
Tranquillo	rustig
Vivace	levendig

TIP

Meer termen

Van veel van deze termen kun je de betekenis al bijna raden. In amoroso zit het woord amor, gracioso lijkt veel op het Nederlandse gracieus, mormorendo betekent murmelend, in maestoso herken je het woord majesteit al snel en het Italiaanse misterioso is mysterieus. Termen die niet in de lijst hierboven staan (en dat zijn er veel), kun je online vinden. Kijk op bladzijde 232 voor websuggesties.

Tempo met gevoel

Ook de Italiaanse tempoaanduidingen zeggen vaak iets over de manier waarop je een stuk moet spelen.

Largo	breed, slepend, ernstig
Lento	slepend (letterlijk: langzaam)

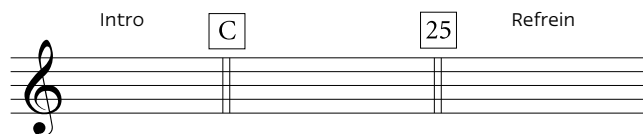
kunnen allemaal een of meer keren herhaald worden. In een *vormschema* worden die herhalingen zichtbaar gemaakt. Een paar voorbeelden zie je op bladzijde 91.

Meer delen

De delen van een stuk kunnen ook met letters aangegeven worden. Boven de eerste maat van elk nieuw deel staat dan een volgende letter. Deze letters (*rehearsal marks*) worden vooral bij repetities gebruikt. In plaats van een stuk bij elke fout weer helemaal van voren af aan te gaan spelen, roept de dirigent bijvoorbeeld ‘vanaf H’: dan begin je dus bij het deel met die letter. In plaats van letters worden ook wel cijfers gebruikt.

Maatnummers

Een getal boven een maat geeft meestal aan welke maat het is, gerekend vanaf het begin van het stuk. Deze *maatnummers* staan vaak alleen bij de eerste maat van de regel.

Namen,
letters,
getallen...

Klassiek

Klassieke composities bestaan vaak uit een aantal losse delen, die elk weer een eigen vorm hebben. Zo kan een *fuga* of een *sonate* beginnen met een *expositie*, en twee delen van een stuk kunnen verbonden zijn door een *interlude* (tussenspel) of een *transitie*. Een *prelude* is een voorspel, een *ouverture* is een instrumentaal openingsstuk, bijvoorbeeld van een opera of een suite, en de *finale* is het slotdeel van een compositie.

HERHALINGSTEKENS

Een *herhalingsteken* geeft aan dat je een of meer maten moet herhalen. Er zijn speciale herhalingstekens voor noten en akkoorden.

Codateken of
spinnenkop

Segno

aanwijzing **to Coda**. Dan weet je zeker dat je de tweede keer daarvandaan naar de coda moet springen.

- Het codateken Φ wordt ook wel **kopteken** of **spinnenkop** genoemd.
- Het codateken kan boven een van de laatste maten van een stuk staan (zoals op bladzijde 91); in andere stukken bestaat de coda uit een aantal maten die **apart onder het stuk** genoteerd worden.

Voorbeelden

Een paar voorbeelden van wat je zoal kunt tegenkomen:

- Bij de tekst **Dal Segno al Coda** of **D.S. al Coda** ga je terug naar het segno (§). Dan speel je door tot het codateken Φ . Daarvandaan spring je naar de coda.
- Bij de tekst **Da Capo al Coda** of **D.C. al Coda** ga je terug naar het begin van het stuk. Dan speel je door tot het codateken Φ . Daarvandaan spring je naar de coda.
- Bij het **segno** (§) speel je door tot je een tweede segnoteken of de tekst **Dal Segno** (D.S.) tegenkomt. Je gaat terug naar het eerste segno. Als je opnieuw bij het tweede segnoteken of de tekst **Dal Segno** komt, speel je door.
- Om vergissingen bij zulke verwijzingen te voorkomen, zetten componisten ook wel de termen **repeat** of **no repeat** in de muziek, of het Italiaanse *c.r.* (*con replica*: met herhaling) of *s.r.* (*sin replica*: zonder herhaling).

TIP

Ingewikkeld?

Heeft een stuk een ingewikkelde vorm met allerlei verwijzingen en herhalingen, leer die vorm dan goed uit je hoofd of zet 'm schematisch op papier. Dat voorkomt dat je bij het optreden naar spinnenkoppen, segno's of andere verwijzingstekens staat te zoeken.

Voorbeeld

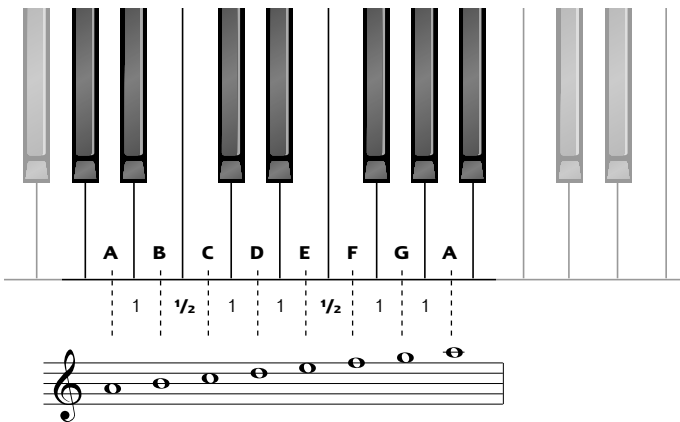
Hiernaast zie je een stuk dat uit twee delen van elk acht maten bestaat (A en B).

Cirkel

In de cirkel op de vorige bladzijde kun je goed zien dat de volgorde van de toonsafstanden verandert als je op een andere toon begint. Begin eerst weer op C: dan krijg je de stappen in de volgorde van de majeurtoonladder (1 1 ½ 1 1 1 ½).

Mineurtoonladder

Begin je nu bij de A, dan krijg je een heel andere volgorde van hele en halve stappen. Speel je die toonladder op een piano, dan hoor je dat hij duidelijk anders klinkt dan de majeurtoonladder. Vaak wordt die andere klank als 'droeviger' of 'donkerder' omschreven. Dat hoor je ook terug in de naam van deze ladder, de *mineurtoonladder*.

Op witte toetsen van A naar A: de halve stappen komen nu op de tweede en de vijfde plaats.

Tipcode MOP-031

A-mineur is de mineurladder die je op alleen maar witte toetsen speelt, van de ene A naar de volgende.

TIPCODE**Andere volgorde**

De volgorde van de toonsafstanden of stappen van de mineurlad-

Altijd dezelfde

In de dertien majeuretoonladders zie je ook weer de vaste volgorde van de voortekens, die je al in Hoofdstuk 4 tegenkwam. Ter herinnering: de vaste voortekens staan altijd voor dezelfde noten. Staat er één kruis, dan wordt elke F een Fis. Bij twee kruisen wordt ook elke C een Cis – enzovoort.

Het aantal voortekens

Drie mollen betekent altijd dat de B een Bes wordt, de E een Es en de A een As. Het aantal voortekens vertelt dus welke noten verhoogd of verlaagd worden. In de bassleutel werkt dat net zo.

Niet zo moeilijk

Zo'n hele rits voortekens ziet er moeilijker uit dan het is. Als je een tijdje speelt, merk je al snel dat je precies weet waar die twee mollen of die vier kruisen voor staan. Tip: in het volgende hoofdstuk lees je alles over het systeem achter die die vaste volgorde.

Eentonig

Als de volgorde van de toonsafstanden in al die majeuretoonladders steeds hetzelfde is, waarom wordt dan niet alles in C-majeur geschreven? Dat is toch makkelijker, zonder kruisen en mollen? Klopt. Maar het zou wel erg eentonig worden, letterlijk.

Een andere kleur

Bovendien klinkt een stuk in Fis-majeur niet alleen iets hoger dan hetzelfde stuk in C-majeur, maar ook net iets anders. Dat heeft te maken met het feit dat toonsoorten, net als kleuren, een bepaald effect hebben. Dat effect kan groter zijn dan je denkt. Componisten kiezen bij het schrijven van een stuk dan ook vaak bewust voor een bepaalde toonsoort.

MINEUR

Wat je hierboven las over majeuretoonladders, geldt precies zo voor de dertien mineurtoonladders. Het enige verschil is weer de volgorde van de hele en de halve stappen.

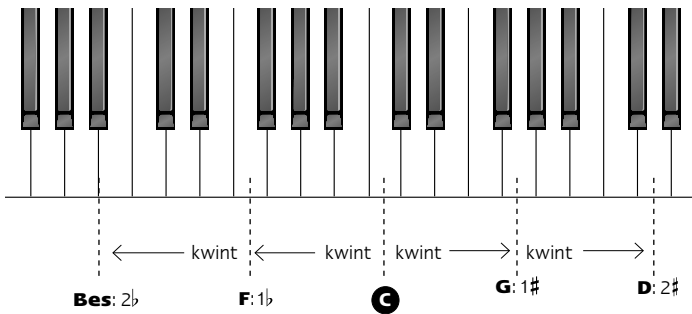
- C-majeur heeft geen mollen.
- F-majeur begint een kwint lager: F-majeur heeft één mol.
- Weer een kwint lager begint Bes-majeur (twee mollen) – enzovoort.

Er komt dus steeds een mol bij als je de volgende toonladder een kwint lager begint.

				C	D	E	F	G	A	B	C
		F	G	A	Bes						
		Es	F	G	A	Bes					
Bes	C	D									

De vierde verlaagd

Bij de majeureladders met mollen wordt bij elke volgende toonladder steeds weer de vierde toon verlaagd. De toonladder van F heeft een mol bij de vierde toon (de Bes). De toonladder van Bes heeft de nieuwe mol ook weer bij de vierde toon (Es) – enzovoort.

Vanaf C: een kwint omhoog, een kruis erbij. Een kwint omhoog, een mol erbij.

KWINTENCIRKEL

In de kwintencirkel op de volgende bladzijde staan alle majeureladders bij elkaar. Als je de cirkel vanaf de C met de klok mee leest, zie je dat er in elke volgende toonladder steeds een kruis bij komt. Tegen de klok in komt er steeds een mol bij.

Net als toonsoorten hebben ook die toonsafstanden of *intervallen* allemaal een eigen karakter. Speel eens een C en een G tegelijk, en daarna een C en een Des. Het eerste interval klinkt prettig, het tweede bijna gemeen: je hoort veel spanning. Van die verschillende karakters en kleuren wordt bij het schrijven van muziek veel gebruik gemaakt.

Octaaf en kwint

In eerdere hoofdstukken kwam je al twee intervallen tegen:

- Het **octaaf**, dat acht stamtonen overbrugt (van C naar de eerstvolgende hogere C bijvoorbeeld).
- De **kwint**, die van de eerste naar de vijfde toon gaat (van C naar de G daarboven, of van D naar de A erboven).

Naast die twee zijn er nog zes andere *basisintervallen*. In het volgende schema staan ze alle acht. In de voorbeelden (tweede kolom) begint elk interval steeds op de C.

interval	tonen	aantal stamtonen	lijkt op
prime	C-C	één	<i>Frans:</i> première, de eerste keer
secunde	C-D	twee	<i>Engels:</i> second
terts	C-E	drie	<i>Engels:</i> third
kwart	C-F	vier	kwartet
kwint	C-G	vijf	kwintet, groep met vijf muzikanten
sext	C-A	zes	<i>Engels:</i> six
septiem	C-B	zeven	<i>Frans:</i> sept
octaaf	C-C	acht	octopus, inktvis met acht armen

TIP

Prime

Van de prime kun je je afvragen of het wel een toons'afstand' is. Tenslotte ga je van de C naar precies dezelfde C. Eigenlijk moet je de namen van de intervallen als nummers zien. Van toon 1 naar diezelfde toon 1 is een prime; van toon 1 naar toon 2 is een secunde, enzovoort.

Grotere intervallen

Zeker als je met akkoorden gaat werken, kom je ook grotere intervallen dan het octaaf tegen (zie hoofdstuk 18). Dan worden ze vaak met cijfers aangegeven: in een C-akkoord waarin ook de D van het volgende octaaf zit, is die D de 9 (de *none*).

Octaaf plus

Een *none* is een octaaf (C-C) plus een secunde (C-D).

Nog grotere intervallen zijn:

<i>Decime</i>	(C-C + C-E)	<i>octaaf plus terts</i>
<i>Undecime</i>	(C-C + C-F)	<i>octaaf plus kwart</i>
<i>Duodecime</i>	(C-C + C-G)	<i>octaaf plus kwint</i>
<i>Tredecime</i>	(C-C + C-A)	<i>octaaf plus sext</i>
<i>Quardecime</i>	(C-C + C-B)	<i>octaaf plus septiem</i>
<i>Quindecime</i>	(C-C + C-C)	<i>dubbeloctaaf</i>

TIP

Groot en klein

Majeurtoonladders bestaan uit reine en *grote* intervallen als je ze omhoog speelt. Ga je naar beneden (C-B, C-A, C-G enzovoort), dan bestaan ze uit reine en *kleine* intervallen.

Tipcode MOP-038

De intervallen in een majeurladder: rein (perfect, in het Engels) en groot (major) als je omhoog speelt; rein (perfect) en klein (minor) als je omlaag speelt, van de ene C naar de C een octaaf lager.

TIPCODE

Nog meer regelmaat

Als je van C naar de hoger klinkende E gaat, speel je een *grote* terts. Ga je naar de lager gelegen E, dan speel je een *kleine* sext. Van C

naar de A erboven is een *grote* sext, en naar de A eronder is een *kleine* terts. Ook daar zit dus regelmaat in.

Omkering

De grote terts wordt daarom wel de *omkering* van de kleine sext genoemd. Als voorbeeld: C–E is het ‘omgekeerde’ van E–C. Zo is een grote sext het omgekeerde van een kleine terts, en een reine kwart (C–F) het omgekeerde van een reine kwint (F–C). Ook alle andere intervallen zijn om te keren.

Complementair

Handig weetje: twee intervallen die samen een octaaf vormen, zijn elkaars *complement*. Het *complementaire interval* van een groot interval is altijd een klein interval, zoals je in de alinea hierboven ziet, en de omkering of het complement van een rein interval is altijd rein. Om het rijtje compleet te maken: het complementaire interval van een verminderd interval is altijd overmatig.

Voor alle toonladders

De voorbeelden van de intervallen in dit hoofdstuk zijn steeds vanuit C gegeven. Natuurlijk gelden de namen van de intervallen ook voor alle andere toonladders, en vanuit alle andere tonen. Een voorbeeld: in C is C–E een grote terts, en C–G is een reine kwint; in Es-majeur is Es–G een grote terts, en Es–Bes een reine kwint.

Interval-
len vanaf de
grondtoon:
in elke
majeurladder
hetzelfde

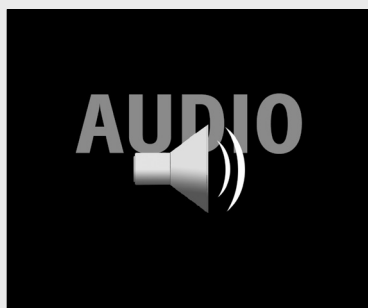
← reine kwint →
← grote terts →
C D E F G A B C
Es F G As Bes C D Es
← grote terts →
← reine kwint →

- De **onvolkomen consonante** intervallen zijn de grote en de kleine tertsen, en de grote en kleine sexten.

(Ont)spanning

In muziek wordt veel gespeeld met spanning en ontspanning: de spanning van een dissonant interval moet opgelost worden door een consonant interval. Een eenvoudig voorbeeld hoor je als je eerst C–Fis tegelijk speelt, en daarna C–G, zoals in de volgende Tipcode.

TIPCODE

Tipcode MOP-042

Eenvoudige oplossing van de spanning: van een dissonante C–Fis naar een reine C–G.

Harmonieleer

Als je je verdiept in dat spel van ontspanning en spanning, ben je bezig met een onderdeel van de *harmonieleer*, ofwel met hoe samenklanken (harmonieën) werken. Vooral als je zelf nummers schrijft of bewerkt, is het handig om iets van harmonieleer te weten. In hoofdstuk 18 lees je hier meer over.

In je hoofd

Als je intervallen in je hoofd kunt ‘horen’, kun je je vaak al goed voorstellen hoe een uitgeschreven melodie of akkoord zal klinken. Je kunt de noten dan ook zonder instrument in klanken vertalen. Als je muziek gaat schrijven, is het handig als je het ook andersom kunt: je hoort een interval in je hoofd en je weet meteen hoe je dat opschrijft.

Naspelen

Wil je muziek naspelen, dan is het makkelijk als je de intervallen die je hoort meteen op je instrument kunt pakken: je hoort een

Mineur

In mineur is de zevende toon altijd verlaagd. Hij werkt daar dus niet als leidtoon. Om in mineur toch van het effect van deze leidtoon gebruik te kunnen maken, zijn er twee variaties ontstaan: melodisch mineur en harmonisch mineur.

MELODISCH EN HARMONISCH MINEUR

Hieronder staan twee melodietjes. Het eerste, in D-mineur, heeft geen leidtoon. In het tweede melodietje is een leidtoon gemaakt door de C naar een Cis te verhogen. Je kunt duidelijk horen hoe die Cis naar de D leidt.

D-mineur
zonder leidtoon

Zelfde melodie
met leidtoon

TIPCODE**Tipcode MOP-044**

Het verschil tussen een melodie zonder en met leidtoon. Het kruis voor de C heeft een duidelijk hoorbaar effect.

Zeven en zes verhoogd

132

Door die zevende toon te verhogen, maak je er dus een leidtoon

ionisch	C D E F G A B C	1	1	$\frac{1}{2}$	1	1	1	$\frac{1}{2}$
dorisch	D E F G A B C D	1	$\frac{1}{2}$	1	1	1	$\frac{1}{2}$	1
frygisch	E F G A B C D E	$\frac{1}{2}$	1	1	1	$\frac{1}{2}$	1	1
lydisch	F G A B C D E F	1	1	1	$\frac{1}{2}$	1	1	$\frac{1}{2}$
mixolydisch	G A B C D E F G	1	1	$\frac{1}{2}$	1	1	$\frac{1}{2}$	1
eolisch	A B C D E F G A	1	$\frac{1}{2}$	1	1	$\frac{1}{2}$	1	1
lokrisch	B C D E F G A B	$\frac{1}{2}$	1	1	$\frac{1}{2}$	1	1	1

Majeur en mineur

Zoals je ziet is de ionische ladder gelijk aan de majeureladder, en de eolische ladder is gelijk aan de mineurladder.

Ezelsbruggetjes

*Er zijn verschillende ezelsbruggetjes om de volgorde van de kerktoonladders te onthouden, zoals **I f Dora Plays Like Me**, **All's Lost** (Als Dora net zo speelt als ik, kun je het wel vergeten) en **I Don't Particularly Like Modes A Lot** (Zelf hou ik niet zo erg van kerktoonladders...). De **P** staat voor het Engelse phrygian; de **A** staat voor de eolische ladder, die in het Engels aeolic heet.*

TIP

Eigen karakters

Ook de vijf 'nieuwe' toonladders hebben natuurlijk een eigen karakter. Zo wordt de mixolydische toonladder vaak in popsongs en boogie-woogie gebruikt. Als je in de frygische ladder speelt, gaat het al snel een beetje naar Spanje klinken.

Twee voorbeelden

De verschillende karakters van de toonladders hoor je het best als je ze vlak na elkaar speelt, en vanaf dezelfde toon. Dan moet je dus eerst de volgorde van de hele en halve toonsafstanden aanpassen, net zoals je dat op bladzijde 99-100 deed. Op de volgende bladzijde zijn de lydische en de lokrische ladder allebei vanuit C opgeschreven. Dan heten ze C-lydisch en C-lokrisch.

Altsaxofoons
staan in Es.
(Yamaha)

Transponeren klinkt moeilijker dan het is. Vanaf bladzijde 154 lees je precies hoe je het doet, en waarom het handig is om het te kunnen.

Altsax

Als een altsaxofonist een C op papier ziet staan, tussen de derde en de vierde lijn, drukt hij alleen de klep onder z'n linkermiddelvinger in. Dat is de greep C. Die greep geeft op een altsax de *klinkende toon* Es.

Tenorsax

Als tenorsaxofonisten diezelfde noot C zien staan, pakken ze dezelfde greep C, met alleen de linkermiddelvinger. Op een tenorsax hoor je dan een *klinkende Bes*.

Bes- en Es-instrumenten

Omdat de greep C bij de altsax een klinkende Es geeft, is een altsax een *Es-instrument*. Ook de baritonsax, die een octaaf lager klinkt, is een Es-instrument. De tenorsax en de sopraansaxofoon zijn *Bes-instrumenten*: de greep C geeft daarbij dus de toon Bes.

Onhandig?

Dat lijkt allemaal onhandiger dan het is. Het grote voordeel is namelijk dat je als saxofonist altijd weet dat je bij een C op papier de greep C moet pakken. Als je tenorsax speelt, lees je de partij die voor een tenor geschreven is, en die greep C geeft de klinkende toon die de componist wilde horen. Speel je in een ander stuk altsax, dan lees je de altpartij, en ook dan geeft de greep C de toon die de componist wil horen. Met andere woorden: het instrument transposeert de greep naar de toon die bedoeld wordt.

Tenorsaxen
staan in Bes.
(Selmer)

Tipcode MOP-062

Vier syncopen in één maat. Wil je er meer horen, luister dan ook nog eens naar het stukje salsa in Tipcode MOP-007 of naar de claves in MOP-052 (bladzijde 165). Ook in funk en andere stijlen worden volop syncopen gebruikt.

TIPCODE

SOORTEN MAATSOORTEN

Maatsoorten met vier of meer tellen zijn *samengestelde maatsoorten*. Elke maat is dan samengesteld uit groepjes van twee of drie tellen. *Enkelvoudige maatsoorten* zijn maatsoorten met twee of drie tellen per maat, zoals $\frac{3}{4}$ en $\frac{3}{2}$. Ze heten enkelvoudig omdat de maten niet in kleinere groepjes op te delen zijn.

Onregelmatige maatsoorten

De maten van stukken in $\frac{4}{8}$, $\frac{6}{8}$ en $\frac{9}{8}$ worden steeds in gelijke groepjes van twee of drie tellen verdeeld. *Onregelmatige maatsoorten* zijn samengesteld uit twee of meer groepjes die juist niet even groot zijn.

Vreemd

Onregelmatige maatsoorten hoor je in westerse muziek maar weinig. Daarom worden ze hier ook wel *vreemde maatsoorten* genoemd – maar er zijn landen waar ze net zo gewoon zijn als onze vierkwartsmaat.

Vijf, zeven of meer

De meest gebruikelijke ‘vreemde’ maatsoort in westerse muziek is $\frac{5}{4}$. Een enkele keer hoor je ook wel eens een stuk in $\frac{7}{4}$. Daarnaast komen er nog heel andere maatsoorten voor, van $\frac{11}{8}$ tot $\frac{22}{16}$.

Vijf in tweeën

Als je wilt meetellen, kun je onregelmatige maatsoorten het best in

Een melodie wordt pas echt muziek als je er akkoorden bij hoort. Akkoorden zijn samenklanken van drie of meer tonen die passen bij de melodie van het stuk.

Waarom?

Waarom is het handig om meer van die akkoorden te weten? Je kunt tenslotte ook gewoon spelen wat er in je muziek staat, in noten of met akkoordsymbolen. Het belangrijkste is misschien wel dat kennis van akkoorden je meer inzicht geeft in wat je speelt – en daar zou je beslist beter door kunnen gaan spelen. Meer weten van akkoorden maakt het vaak ook makkelijker om te raden of te voelen waar een nummer heen gaat of wat de volgende toon is, bijvoorbeeld omdat akkoorden vaak in een bepaalde volgorde voorkomen (zie bladzijde 184). Zo maak je minder snel fouten, of kun je je fouten sneller herstellen. En als je muziek speelt waarbij je ook soleert, baseer je je solo's op de akkoorden van het nummer.

Akkoordsymbolen

De akkoorden van een stuk kunnen als *akkoordsymbolen* in je partij staan. Dat zijn afkortingen die aangeven uit welke tonen een akkoord bestaat. Voorbeelden staan in de muziek van *Kortjakje* hiernaast, en op bladzijde 244-247 zie je wat ze betekenen.

Gebroken

In klassieke muziek worden akkoorden altijd in noten uitgeschreven, zoals in het voorbeeld hieronder. Vaak speel je de noten van die akkoorden niet tegelijk, maar een voor een. Dan speel je *gebroken akkoorden*, zoals in de tweede maat van dit voorbeeld. De akkoordsymbolen staan er hier voor de duidelijkheid bij.

Kortjakje
met gebroken
akkoorden
in de tweede
maat

Tabel

De meest gebruikte akkoorden met allerlei variaties zijn terug te vinden in de tabel op bladzijde 244-247, compleet met de verschillende akkoordsymbolen en de opbouw van de akkoorden. Deze voorbeeldakkoorden hebben allemaal de grondtoon C. Je kunt ze natuurlijk ook vanaf elke andere toon spelen: daarom staan de intervallen er in cijfers bij. *Tip:* op bladzijde 235-236 vind je informatie over de akkoordenwijzers, een handig hulpje bij het uitzoeken van pianoakkoorden.

VIERKLANKEN

Er zijn ook akkoorden met vier of meer tonen. De toegevoegde tonen worden vaak als cijfers genoteerd.

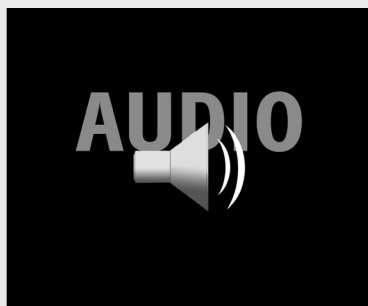
- Staat er **een 7** achter de grondtoon, dan komt er als vierde toon een kleine septiem bij. Het akkoord C7 bestaat dus uit de tonen C-E-G-Bes (R-3-5- $\flat$ 7).
- Staat er **maj7** of Δ 7, dan is de vierde toon een grote septiem. Cmaj7 of C Δ 7 is dus C-E-G-B (R-3-5-7). *Tip:* met dat driehoekje in het akkoordsymbool wordt de 7 vaak niet meer opgeschreven: C Δ is dus hetzelfde als C Δ 7.
- Als er **een 6** in het akkoordsymbool staat, dan komt er een grote sext bij. C6 wordt dus C-E-G-A (R-3-5-6).

De 7

Vind je het lastig om de kleine of de grote septiem op je instrument te vinden? Ga voor een kleine septiem een octaaf omhoog en dan een hele toon naar beneden. Voor een grote septiem ga je een octaaf omhoog en een halve toon naar beneden.

TIP

TIPCODE**Tipcode MOP-063**

De blues van de vorige pagina op gitaar gespeeld. De akkoorddiagrammen worden erbij getoond.

In trappen

Je kunt zo'n bluesschema natuurlijk ook in akkoordtrappen weer-geven. Dan ziet het er zo uit:

maten	akkoordtrappen			
1 t/m 4	I	IV	I	I
5 t/m 8	IV	IV	I	I
9 t/m 12	V	IV	I	V (I)

Onverwacht

Vanzelfsprekend kiezen componisten en songwriters lang niet altijd voor akkoorden die logisch op het voorgaande akkoord volgen. Door juist voor heel andere akkoordprogressies te kiezen kun je muziek maken die heel anders klinkt. In popmuziek gebeurt dat minder vaak dan in jazz, bijvoorbeeld. Tenslotte wordt de meeste popmuziek zo gemaakt dat het makkelijk in het gehoor ligt.

TIP**Wélke akkoorden?**

Op bladzijde 136-138 lees je hoe je de toonsoort van een liedje of een song kunt bepalen. Zou het niet nog mooier zijn als er ook een truc was om de akkoorden van een nummer zelf vast te stellen? Goed nieuws: die truc bestaat. Ga naar www.chordify.net, voer het nummer dat je wilt gaan spelen in en de website vertelt je uit welke akkoorden het nummer bestaat. Mobiel? Check of de Chordify-app al bestaat, of probeer bijvoorbeeld de Chordly-app.

Stukje hals

Een akkoorddiagram voor gitaristen toont een stukje van de gitaarhals. Op die hals zie je de snaren en de frets (de metalen stripjes die de hals in vakjes verdelen). Stippen geven aan waar je je vingers op de snaren moet zetten. Vergelijkbare diagrammen zijn er natuurlijk ook voor andere tokkelinstrumenten, van banjo's tot ukeleles.

Op papier en digitaal

Er zijn allerlei boeken met akkoorddiagrammen voor gitaristen, en in *Tipboek Akoestische gitaar* (zie bladzijde 255) en *Tipboek Elektrische gitaar* (bladzijde 256) zijn ruim zevenhonderd diagrammen opgenomen, inclusief schuifakkoorden, *power chords* en akkoordenschema's.

Onderweg

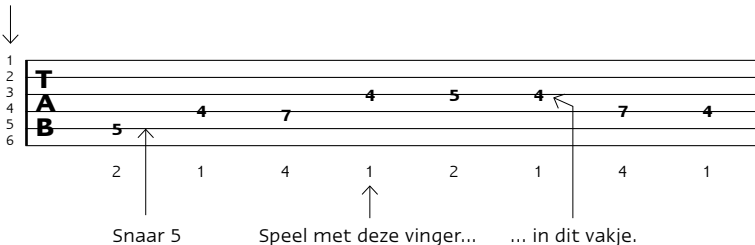
Voor wie ook onderweg of bij repetities akkoorddiagrammen bij de hand wil hebben, zijn er digitale *chord finders*. Deze miniatuurdoosjes bevatten vaak duizenden diagrammen. Heb je een smartphone of tablet, download dan een van de vele akkoordenapps. Ook online zijn talloze *chord diagrams* te vinden.

TABLATUUR

Met het *tablatuursysteem* zijn ook melodieën, gitaarsolo's en baslijnen zonder noten op papier te zetten. Dit systeem laat je per noot zien met welke vinger je welke snaar in welke posities moet

De nummers van de snaren

De zes lijnen van de tablatuurbalk stellen de snaren voor.

Gebruik je je computer om muziek op papier te zetten? Ook dan kan het eerste deel van dit hoofdstuk nuttig zijn. Verdere tips over notatieprogramma's vind je vanaf bladzijde 200.

Papier

Papier met voorgedrukte notenbalken is te koop bij elke muziekwinkel, maar je kunt het ook downloaden op www.tipbook.com. Veel muzikanten gebruiken een (vul)potlood, liefst met een gummetje op de achterkant. Dat is makkelijk om aantekeningen, ideeën, oefeningen of andere dingen tijdelijk op papier te zetten; vergissingen zijn meteen te herstellen. Als je het resultaat langer wilt bewaren of wilt kopiëren, kun je beter een pen nemen. Dunne viltstiften werken goed – vooral de permanente stiften. De mooiste noten krijg je met een kalligrafeerpen (een 'schoonschrijfpen'), waarmee je dikke en dunne lijnen kunt maken.

Schrijftips

- In gedrukte muziek hebben noten allemaal perfect gevormde koppen en stokken. Met de hand lukt dat nauwelijks. De koppen van de 'dichte' noten (kwarten, achtsten, enzovoort) worden daarom vaak als **schuine streepjes** opgeschreven.

De koppen worden vaak als schuine streepjes op papier gezet.

- Bij een eenstemmige melodie wijzen **de stokken van de noten** boven de derde lijn in principe omlaag. De stok zit aan de linkerkant van de kop. Bij noten onder de derde lijn is dat andersom: de stok wijst omhoog en hij zit aan de rechterkant van de kop. Bij noten op de middelste lijn hangt het er meestal van af of de melodie daar omhoog of omlaag gaat, of van welke noot er met een waardestreep aan vastzit.
- Staat er een **tweestemmige melodie** op een notenbalk, dan wijzen de stokken van de onderste melodie omlaag en die van de bovenste omhoog. Zet gelijktijdig gezongen of gespeelde noten altijd recht onder elkaar.

Andante

Rustig, gaande (metronoomcijfer 76-108).

Arrangeren

Het bewerken van een muziekstuk voor een andere dan de oorspronkelijke bezetting. Een stuk dat oorspronkelijk voor een kleine groep geschreven is, kan bijvoorbeeld voor een groot orkest gearrangeerd worden.

Articulatietekens

Articulatietekens geven aan hoe je een of meer noten moet 'uitspreken': heel kort, gebonden, gedragen, ingeslikt, enzovoort.

Assai

Zeer, veel. Presto assai is zeer snel.

Bassleutel

Andere naam voor de F-sleutel. Zie: *Sleutels*.

Beats per minute

Aantal tellen per minuut (BPM). Zie: *Metronoomcijfer*.

Bes-instrumenten

Instrumenten waarop de genoteerde C als een Bes klinkt. Zie: *Transponerende instrumenten*.

Bindingsboogje

Wordt gebruikt om noten aan elkaar te 'plakken', zodat nieuwe nootlengten ontstaan. Ook wel overbindingsboogje of verbindingsboogje genoemd.

Blinde triller

Zie: *Dubbeltriller*.

Blue note

Net iets te laag gespeelde of gezongen toon; vaak de terts en de septiem, maar ook wel de kwart of de kwint. Vooral te horen in blues en jazz.

Bluestoonladder

Toonladder met hele, halve en anderhalve toonsafstanden.

BPM

Aantal tellen per minuut (beats per minute). Zie: *Metronoomcijfer*.

Bridge

Brug tussen andere delen van een stuk.

Capo

Begin. De opdracht Da Capo betekent dat je terug moet naar het begin van het stuk.

Centrale C

De C die op een hulplijntje tussen de G-sleutel en de F-sleutel in staat. Op een piano is het de C in het midden van het klavier. Ook c1 of c' (C-ééngestreept) genoemd (zie bladzijde 242).

Chromatische tekens

Zie: *Toevallige voortekens* en *Vaste voortekens*.

Chromatische toonladder

Toonladder met twaalf halve toonsafstanden.

Clave

Ritmisch patroon dat de basis vormt voor veel Latijns-Amerikaanse muziek (latin).

hele orkest valt in, bijvoorbeeld na een solo.

Tweetje

Zie: *Eentje*.

Unisono

Eenstemmig: twee of meer instrumenten of stemmen die tegelijk dezelfde melodie spelen of zingen.

Ut, Re, Mi

Voorloper van Do, Re, Mi.

Vaste voortekens

Mollen of kruisen (chromatische tekens) die bij de sleutel staan. Vaste voortekens gelden voor het hele stuk, en voor alle octaven. Zie ook: *Toevallige voortekens*.

Verbindingsboogje

Zie: *Bindingsboogje*.

Verminderd

1. Een verkleind rein of klein interval. 2. De octatonische toonladder heet ook wel de verminderde toonladder. 3. Akkoord met een verlaagde derde en vijfde trap, en een dubbelverlaagde zevende trap.

Versieringen

Een noot versier je door er andere noten vlak voor, na of omheen te spelen, zoals bij een voorslag.

Verwijzingstekens en -teksten

Tekens, woorden en korte zinnen die je van het ene naar het andere deel van een stuk verwijzen, zoals het segno, het codateken, en opdrachten als *Da Capo al Fine*, *Dal Segno*, *Coda* en *Codateken*.

Vibrato

Zweving in de toonhoogte; toonhoogtemodulatie.

Vierkwartsmaat

Maatsoort waarbij elke maat even lang duurt als vier kwartnoten en waarbij de kwartnoot de teleenheid is. Zie: *Maatsoort* en *Teleenheid*.

Violsleutel

Andere naam voor de G-sleutel. Zie ook: *Sleutels*.

Vivace

Levendig.

Volkomen consonant

De consonante intervallen zijn verdeeld in volkomen en onvolkomen consonante intervallen.

Voorslag

Versiering: een 'klein' nootje vlak voor de hoofdnoot.

Voortekening

De mollen of kruisen bij de sleutel. Zie: *Vaste voortekens*.

Voortekens

Mollen, kruisen en herstellingstekens. Ook wel chromatische tekens genoemd.

Vreemde maatsoorten

Zie: *Onregelmatige maatsoorten*.

Waardestrepn

Verbinden achtste, zestiende of nog kortere noten binnen één tel.

Zigeunertonladder

Toonladder met op twee plaatsen een

Op de toonladderschijf kun je de intervallen en de tonen van alle majeur- en mineurladders aflezen. De *grote* schijf is een in een cirkel gebogen klaviertje van één octaaf. De *kleine* schijf geeft de toonsafstanden van de majeur- en de mineurladders aan, en de namen van de intervallen.

Download, knip en plak

Download de toonladderschijf op www.tipbook.com, print het document, plak het op dun karton en knip de twee schijven uit. Leg ze op elkaar, prik er een gat in en steek daar een splitpen doorheen.

Startpunt

Als je de tonen van een majeuretoonladder wilt weten, zet je het pijltje met de tekst START MAJEUR op de grondtoon van die ladder. De zwarte pijltjes wijzen de juiste tonen aan. Voor mineurladders zet je het pijltje met de tekst START MINEUR op de grondtoon van de toonladder, en volg je de zwarte pijltjes.

Intervallen

Om de namen van intervallen af te lezen, zet je START MAJEUR bij de onderste toon van het interval. Zoek dan de hoogste toon op, en lees de naam van het interval af op de kleine schijf.

Toonladderschuif

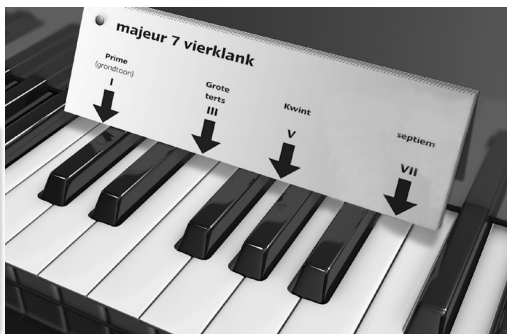
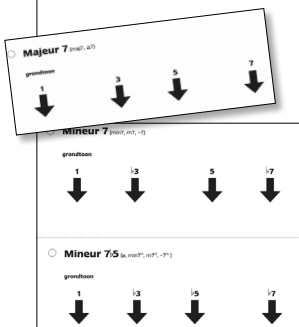
Een uitgebreidere versie van deze schijf, de toonladderschuif, is gratis te downloaden op www.vidap.nl. Op dezelfde site kun je ook terecht voor speciale versies van dit handige hulpmiddel, zoals een toonladderschuif met Engelse notennamen en termen of een schuif met pentatonische toonladders, en voor muzieksoftware.

AKKOORDENWIJZERS

Makkelijk akkoorden uitzoeken kan met de akkoordenwijzers die je kunt downloaden op www.tipbook.com. Print de akkoordenwijzers op stevig papier uit of plak ze op karton, knip of snijd ze allemaal op dezelfde maat, maak een gat op de aangegeven plaats en doe er

een splitpenntje doorheen. Zo maak je er een handige akkoorden-waaiertje van. Zet het gewenste akkoord op het klavier van een piano of keyboard, met het pijltje met de 1 boven de grondtoon van het akkoord dat je wilt spelen. De andere pijltjes geven nu aan welke toetsen er bij dat akkoord horen. Makkelijker kan het niet.

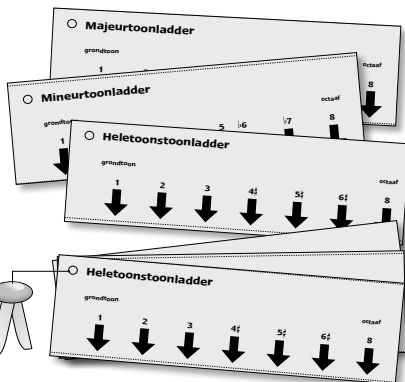
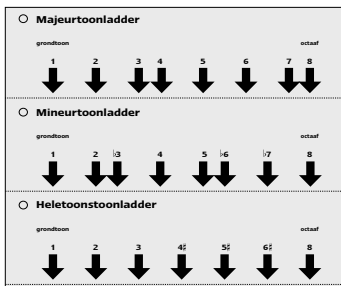

ALLE MAJEUR- EN MINEURLADDERS

De majeure- en de mineurladders zijn de twee meest gebruikte toonladders. Hier staan de zesentwintig belangrijkste in noten uitgeschreven. Meer weten? Hoofdstuk 10.

Toonladderwijzers

De toonladderwijzers hieronder zijn een variatie op de akkoorden-

C-majeur

C D E F G A B C

G-majeur

G A B C D E Fis G

D-majeur

D E Fis G A B Cis D

A-majeur

A B Cis D E Fis Gis A

E-majeur

E Fis Gis A B Cis Dis E

B-majeur

B Cis Dis E Fis Gis Ais B

Fis-majeur

Fis Gis Ais B Cis Dis Eis Fis

Ges-majeur

Ges As Bes Ces Des Es F Ges

Des-majeur

Des Es F Ges As Bes C Des

As-majeur

As Bes C Des Es F G As

Es-majeur

Es F G As Bes C D Es

Bes-majeur

Bes C D Es F G A Bes

F-majeur

F G A Bes C D E F

Centrale C

De eerste toon van het ééngestreept octaaf is c1 (c-ééngestreept). Deze toon zit in het midden van de piano. Daarom wordt hij vaak de centrale C genoemd. In de G-sleutel staat hij op het hulplijntje onder de balk; in de F-sleutel op het hulplijntje erboven. In hetzelfde octaaf zit ook de a1, de toon waar in de meeste orkesten en bands op gestemd wordt.

Twee tot en met vijf

Boven het ééngestreept octaaf volgen het twee-, drie- en viergestreept octaaf. De allerhoogste toon op een piano is c5 (c'''' ofwel c-vijfgestreept). Alleen de piccolo klinkt hoger.

Bereik

Met deze namen kun je dus precies aangeven welke toon in welk octaaf je bedoelt. Dat is bijvoorbeeld makkelijk als je het over het bereik van een instrument of een zanger hebt. Zo heeft een klassieke gitaar een bereik van E (E-groot) tot en met b2 (b-tweegestreept), de hoge C voor een tenorstemstem is c2, de hoge C voor een sopraanstem c3.

Makkelijker

In Amerika en een aantal andere landen gebruiken ze een veel eenvoudiger systeem. De laagste C op een piano is C1, en zo tel je gewoon door. De centrale C (c1) wordt dan C4. Een sext hoger zit A4 (a1). Dat is de A waarop meestal gestemd wordt.

naam (Helmholtz)	van-tot	Amerikaans	toetsnummers
sub-contraoctaaf	A2-B2	A0-B0	A1-B3
contra-octaaf	C1-B1	C1-B1	C4-B15
groot octaaf	C-B	C2-B2	C16-B27
klein octaaf	c-b	C3-B3	C28-B39
ééngestreept	c1-b1 (c'-b')	C4-B4	C40-B51
tweegestreept	c2-b2 (c''-b'')	C5-B5	C52-B63
driegestreept	c3-b3 (c'''-b''')	C6-B6	C64-B75
viergestreept	c4-b4 (c''''-b''')	C7-B7	C76-B87
vijfgestreept	c5 (c''''')	C8	C88

Intervallen (1 = R)	Volledige naam
1, b3, b5, 6	C verminderd
1, b3, b5, 6, 7	C verminderd zeven
1, 3, 5, b7	C zeven / C dominant zeven
1, 4, 5, b7	C zeven sus vier
1, 3, b5, b7	C zeven mol vijf
1, 3, 5, b7, 9	C zeven negen
1, 4, 5, b7, 9	C zeven negen sus vier
1, 3, #5, b7, 9	C zeven negen kruis vijf
1, 3, 5, b6, b7, 9	C zeven negen mol zes
1, 3, 5, b7, 9, #11	C zeven negen kruis elf
1, 3, 5, b7, b9	C zeven mol negen
1, 3, b5, b7, b9	C zeven mol vijf mol negen
1, 3, 5, b7, b9, #11	C zeven mol negen kruis elf
1, 3, 5, b7, #9	C zeven kruis negen
1, 3, 5, b7, #9, #11	C zeven kruis negen kruis elf
1, 3, #5, b7, #9	C zeven kruis vijf kruis negen
1, 3, #5, b7, #9, #11	C zeven kruis vijf kruis negen kruis elf
1, 3, 5, b7, 9, 13	C zeven negen dertien
1, 3, 5, b7, 9, #11, 13	C zeven negen kruis elf dertien
1, 3, 5, b7, b9, 13	C zeven mol negen dertien
1, 3, 5, b7, b9, #11, 13	C zeven mol negen kruis elf dertien
1, 3, 5, b7, #9, #11, 13	C zeven kruis negen kruis elf dertien
1, 3, 5, b7, #9, #11, b13	C zeven kruis negen kruis elf mol dertien
1, 3, 4, b7, 9, 13	C zeven sus vier negen dertien
1, 3, 4, b7, b9, 13	C zeven sus vier mol negen dertien

INDEX

Het paginacijfer achter elke term verwijst naar de pagina waar deze term uitgelegd wordt.

I-akkoord: 184-185

Ima volta: 87

Ilda volta: 87

V7-akkoord: 184

8va, 15va: 19

8vb, 15vb: 19

A

A tempo: 65

Absoluut gehoor: 128

Accelerando, acc.: 65

Accent: 58, 59, 70, 72, 158, 160, 164

Acciaccatura: 81

Accidentia, accidentals: 48

Achtste noot: 24, 25

Achtste rust: 30

Achtstentriool: 33-34

Ad libitum, ad lib.: 67

Adagio: 64

Ademtekens: 76

Afgeleide tonen: 46

Afterbeat: 158

Agitato: 66

Agogisch accent: 73

Akkoord: 18, 74, 87-88, 108, 121, 144,
171-186, 244-247

Akkoorddiagram: 188

Akkoordsymbool: 172-174, 176-178, 179,
244-247

Al Coda: 90, 91

Al Fine: 89

Alla breve: 28

Allargando: 65

Allegretto, allegrissimo: 64, 212

Allegro: 64, 67, 212

Altsleutel: 16

Amoroso: 66

Andante: 67

Antimetrische figuren: 37

Appassionata: 66

Appoggiatura: 81

Arco, archetto: 73

Armonioso: 66

Arpeggio: 74

Arrangeren: 213

Articulatietekens, articuleren: 69-76

Assai: 67

Audioproductiesoftware: 201

Augmented: 176

B

Baritonsleutel: 17

Beats per minute: 62

Bémol: 168

Bes-instrumenten: 150-152

Binair: 162

Bindingsboogje: 32-33, 47-48

Blinde triller: 79

Bluesschema: 185-186

Bluestoonladder: 146-147

Boog (fraseringsboog): 72

Boog (legatoboog): 71

Boogje (bindingsboogje): 32-33, 47-48

Bovenseconde: 78, 124

BPM: 62

Bridge: 84, 92, 183

Bassleutel: 15

C

C.r. (con replica): 90

Cadens: 184

Calando: 58

Cautionary time signature: 162

Centrale C: 12, 14-15, 16, 17, 242

Chorus: 84

Chromatische halve toon: 53

Chromatische tekens: 47

Chromatische toonladder: 145, 208

Clave: 164-165

Clusterakkoord: 178

Coda: 89-92

Col legno: 73-74

Complementaire intervallen: 122

Con brio: 66

Con fuoco: 66

Con replica: 90

Con spirito: 66

Consonant: 124-126

Contra-octaaf: 241

Corona: 73

Courtesy time signature: 162

Crescendo: 57

C-sleutel: 16-17

Cue notes: 214

Cue: 87
Cut time: 28

D

D.S.: 89, 90
Da Capo: 88-89, 90
Dal Segno: 89, 90
DAW: 201
Decime: 121
Decrescendo: 57
Deficiendo: 58
Diatonische halve toon: 53
Diatonische toonladders: 144, 169
Diminished: 176
Diminuendo: 57
Dissonant: 124
Do, Re, Mi: 9, 20, 168-169, 209
Doit: 82
Dolce: 66
Doloroso: 66
Dominant(-septiemakkoord): 184
Doorgesneden maat: 28
Dorisch: 143
Downbeat: 158
Driedelige maatsoorten: 161, 162
Driegestreept: 241
Drieklank: 174-176, 180, 182
Driekwartsmaat: 27, 30, 37
Drieslags, drietels: 162
Drum key: 194
Dubbele maatstreep: 38-39
Dubbelkruis: 53
Dubbelmol: 52
Dubbelslag: 78
Dubbeltriller, dubbele triller: 79
Duodecime: 121
Duool: 37
Dur: 130
Du-wah: 75
Dynamische tekens: 56-59

E

Eéngestreept: 241
Eentje: 86-87
Eindteken: 39
Enharmonisch (gelijk): 51, 103, 106, 112-113, 120, 123
Enkelvoudige maatsoorten: 159, 162
Eolisch: 143
Es-instrumenten: 150-152
Espressivo: 66
Even eighths: 164
Expositie: 85
Extro: 84
Ezelsbruggetjes: 16, 111-113, 143, 240

F

Fall: 82
Fa-sleutel: 20
Fermate: 73
Feroce: 66
Finale: 85, 201
Fine, al Fine: 89
Flat (mol): 215
Flatterzunge: 79
Forte (*f*): 56
Forte-piano (*fp*): 58
Fortissimo (*ff*), fortississimo (*fff*): 56
Forzando: 58
Forzattissimo: 58
Forzato: 58
Fraseringsboog: 72
Frygisch: 143
F-sleutel: 15, 16, 139

G

Gebroken akkoorden: 172
Generale pauze: 31
Ghostnote: 74-75
Glissando: 82
GP: 31
Grace note: 81
Gracioso: 66
Grave: 66
Gregoriaans: 208
Grondligging: 178
Grondtoon: 94-95, 96, 98, 131, 135, 136-137, 138, 139, 145-146, 155, 169, 175-177, 180-181, 184, 185, 188
Groot (intervallen): 117-121, 127
Groot (majeur): 130
Groot (octaaf): 242
Grote-tertstoonladder: 130
Growling: 79
G-sleutel: 14-15, 20

H

Halve noot: 24, 25, 27
Halve rust: 30
Halve toon: 11-12, 42-45, 53, 95
Halve toonsafstand: 11-12, 95-96, 99-102, 105, 120, 123, 131, 142, 145-146
Harmonie: 124, 125
Harmonieleer: 126, 183-186
Harmonisch mineur: 132-133, 137-138
Hele noot: 23, 25
Hele rust: 30
Hele toon: 11-12, 95-96
Hele toonsafstand: 11, 96, 99-102, 120, 145

Herhalingstekens: 85-87, 87-88, 89
 Herinneringstekens: 50
 Herstellingstekens: 50, 79, 134, 137-138
 Hexatonische toonladder: 145
 Hoofdaccent: 188
 Hoofdnoot: 78, 80-81
 Hoofdtrappen: 182-183, 184
 Hulplijntjes: 15, 18-19

I

Incidentele voortekens: 48
 Interlude: 85
 Intervallen: 115-128, 155, 169, 175-177, 188
 Ionisch: 143

K

Kerktoonladders: 142-144
 Klavarscribo: 191-192
 Klavier(instrument): 4-5, 8, 9, 10, 18
 Klein (intervallen): 118-120, 121, 122, 124, 126, 127
 Klein (mineur): 130
 Klein (octaaf): 242
 Kleine-tertstonladder: 130
 Klinkende toon: 150
 Komma: 76
 Kopteken: 90
 Kruis: 42, 45-47, 47-50, 52, 53, 79, 99, 102-104, 106-107, 109-113, 134, 135, 139, 154-156, 168-170, 176
 Kruisje (notenkop): 26, 191, 193
 Kwart tel: 25
 Kwart (interval): 116-127
 Kwartentrioel: 34-35, 166
 Kwartnoot: 22, 24-29
 Kwartool: 37
 Kwartrust: 30, 200
 Kwarttoon: 218
 Kwint: 110-111, 116-127, 176, 178, 181
 Kwintencirkel: 109-113, 135-136, 239
 Kwintool: 36, 37

L

Larghetto: 64
 Largo: 64, 66
 Legato: 71
 Legenda: 194
 Leidtoon: 130-134, 184
 Lento: 66
 Licht maatdeel: 158
 Lichte muziek: 74, 218
 Lift: 82
 Ligging: 178-180, 188

Loco: 19
 Lokrisch: 143-144
 Lydisch: 143-144

M

Maat: 22-23, 26-28
 Maataccent: 158, 160, 164
 Maatbreuk: 26
 Maathaak: 87
 Maatnummer: 85
 Maatsoort: 26-28
 Maatstreep: 23, 26, 38-39, 73, 162
 Maatteken: 26
 Maestoso: 66, 62
 Majeur(toonladder, -toonsoort): 93-99, 99-103, 106, 107, 110-112, 121, 122-123, 129-131, 133, 134-135, 137-138, 139
 Majeurakkkoord: 175-176, 178, 182-183
 Majeurparallel: 135
 Major: 130
 Marcato: 70, 73
 Marstempo: 62
 Melisma: 29
 Melodie: 117
 Melodisch interval: 117
 Melodisch mineur: 132-134
 Meno: 67
 Messa di voce: 58
 Metronoom, metronoomcijfer: 62-64
 Metrum: 160
 Mezzo forte (*mf*): 56
 Mezzo piano (*mp*): 56
 Midi: 202
 Mineur(toonladder, -toonsoort): 94, 96-99, 104-107, 107-108, 130, 132-134, 134-136, 136-138, 142, 143, 146, 169
 Mineurakkkoord: 175-176, 182-183
 Mineurparallel: 135
 Minor: 130
 Mixolydisch: 131, 143
 Mode, modes: 143, 144
 Moderato: 64
 Moduleren, modulatie: 84, 107
 Mol: 42-44, 47, 48-50, 52, 53, 79, 99-101, 103-104, 106-107, 110-113, 135, 137, 138, 139, 154-156, 168, 170, 176, 192, 200, 201
 Moll: 130
 Molto: 67
 Mordent: 78
 Morendo: 58
 Mosso: 66
 Mozart: 127, 173

N

Naspel: 84

Natuurlijk mineur: 134
 Nauwe ligging: 180
 Neermaat: 220
 Nevenaccent: 158
 Neventrappen: 182-183, 184
 Non troppo: 67
 None: 121, 152
 Noot, noten: 13, 22-26
 Notatieprogramma's: 200-206
 Notenbalk: 13
 Notenwaarde: 25
 Novemool: 37

O

Octaaf (bereik; naam van -): 12, 240-242
 Octaaf (interval): 9, 10, 11, 19, 42, 116-117, 118, 120, 121, 122, 125, 127, 153
 Octatonische toonladder: 146
 Octaveren: 19
 Octaverende sleutel: 19, 153
 Omit: 181
 Omkering (akkoord): 178-180
 Omkering (interval): 122
 On cue, on Q: 87
 Onderbroken maatstreep: 162
 Ondersecunde: 124
 Onregelmatige maatsoorten: 159-162
 Onvolkomen consonant: 125
 Oorspronkelijk mineur: 134
 Opmaat: 37-38
 Outro: 84
 Overgangsdynamiek: 59
 Overmatig (akkoord): 175-176
 Overmatig (interval): 118-119, 119-120, 122-123, 124, 127

P

Paralleltoonsoorten: 134-136
 Parallel scales: 135
 Partij: 221
 Partituur: 221
 Pauzeteken: 73
 Pentatonische toonladders: 146
 Perendosi: 58
 Pianissimo (*pp*); pianississimo (*ppp*): 56
 Piano (*p*): 56
 Pitch bend: 80
 Più: 67
 Pizzicato: 73, 74
 Plop: 82
 Poco; poco a poco: 67
 Polyritmiek: 166
 Portato: 72
 Pralltriller: 78-79
 Prelude: 85
 Prestissimo: 64

Presto: 64
 Prima volta: 87
 Prime: 116, 117, 119-120, 125, 127
 Progressie: 184
 Punt, punteren: 31-32

Q

Quardecime: 121
 Quaternair: 151
 Quindecime: 121
 Quintuplet: 37

R

R (Root): 176, 188
 Rallentando, rall.: 65
 Registerdynamiek: 59
 Rein mineur: 134
 Rein: 117-123, 125, 127, 134
 Relatief gebruik Do, Re, Mi: 168
 Relatief gehoor: 128
 Relatief zwaar maatdeel: 158
 Relative scales: 135
 Rhythmschema: 92
 Rimshot: 193
 Rinforzando: 58
 Rinforzato: 58
 Ritardando (ritard.): 65
 Ritenuto (rit., riten.): 65
 Ritmesleutel: 192
 Rubato: 64
 Rumba clave: 164-165
 Rusten: 30-31
 Rustpunt: 73

S

S.r. (sin replica): 84
 Samengestelde maatsoorten: 159-161, 162
 Schleiffer: 81
 Scoop: 74
 Secunda volta: 87
 Secunde: 116-118, 120-121, 124, 127
 Segno: 89-90
 Septiem: 116-118, 120-121, 124, 127, 177
 (Dominant-)septiemakkoord: 184
 Septool: 36
 Sequencersoftware: 201
 Sext: 116-124, 126-127, 177
 Sextool: 36
 Sforzando: 58
 Sforzatisimo: 58
 Sforzato: 58
 Sharp: 223
 Simile: 73
 Sin replica: 90

Slagwerksleutel: 192
 Slashnotatie: 87-88
 Sleutels: 14-18, 19, 20, 190, 192
 Slotstreep: 38-39
 Smorzando: 58
 Solmiseren, solmisatie-noten: 169
 Sol-sleutel: 20
 Son clave: 164-165
 Sopraansleutel: 17
 Sostenuto (sost.): 67
 Spinnenkop: 90
 Sprechgesang: 26
 Spreekzingen: 26
 Staart: 89
 Staccatissimo: 71
 Staccato: 70-71
 Stamtonen: 10-11, 15, 20, 42, 44-47,
 52-53, 95, 96, 105, 116, 142, 155-156
 Stamtoonladder: 96, 105
 Stemvoering: 180
 Stichnoten: 223-224
 Straight eights: 164
 Stringendo, string.: 65
 Sub-contraoctaaf: 241
 Substituut: 180
 Subtonic: 131
 Susakkoord, suspended akkoord: 178
 Swing: 163-164, 224
 Syllabe: 29
 Syncope: 158-159

T

Tablatuur: 189-191
 Teleenheid: 26-27, 28, 62, 161
 Tempo primo, tempo 1°: 65
 Tempoaanduidingen: 64-67
 Tenorsleutel: 16
 Tenuto: 72-73
 Ternair: 162
 Terrassendynamiek: 59
 Terts: 79, 108, 116-122, 124, 126, 127, 130,
 175-176, 178, 183
 Tertsstapelingen: 176
 Tertsverwantschap: 183
 Tetrachord: 133
 Toevallige voortekens: 47-48, 50, 51, 52,
 107, 133-134, 156
 Tonica (akkoord): 185
 Tonica (grondtoon): 95, 131
 Toon: 13
 Toonaard: 99
 Toonladder: 94-107, 110-113, 121, 130,
 131, 133, 134, 135, 138, 142-147
 Toonladderschijf: 106, 234-235
 Toonsafstand: 11-12, 95-97, 99-100, 104-

106, 116, 118, 12, 131, 133, 135, 142-147
 Toonsoort: 50, 52, 84, 94, 98-99, 102-
 103, 104, 106, 107, 113, 128, 130, 133,
 134-139, 154, 182, 185
 Traditional modes: 144
 Tranquillo: 66
 Transitie: 85
 Transponeren: 154-156
 Transponerende instrumenten: 150-153
 Trap: 170, 182-183, 184, 186
 Tratto: 74
 Trede: 182
 Tredecime: 121
 Tremolo: 79
 Triller: 78-79
 Triolengevoel, triplet feel: 163
 Trioel: 33-36, 37, 163, 164, 166
 Triplet: 37
 Tritonus: 123
 Tuplets: 37
 Turnaround: 185
 Tweedelige maatsoorten: 160, 162
 Tweegestreept: 241, 242
 Tweeslags, tweetels: 162
 Tweetje: 86-87

U

Uitro: 84
 Undecime: 121
 Usb-poort: 202
 Ut, Re, Mi: 208-209

V

Vaste voortekens: 48-51, 102, 104
 Verbinding: 184
 Verbindingsboogje: 33
 Vermeerderd akkoord: 176
 Verminderd (akkoord): 175-176, 182, 183
 Verminderd (interval): 118-119, 122, 124
 Verminderd (toonladder): 146
 Verse: 84
 Versieringen: 78-82
 Versieringsnoot: 79
 Vervangingsakkoord: 183
 Verwijzingstekens en -teksten: 88-92
 Vibrato: 80
 Vierdelige maatsoorten: 161
 Vierklanken: 180
 Vierkwartsmaat: 23
 Vijfkwartsmaat: 27, 160, 162
 Violsleutel: 14-15, 16
 Virtuele instrumenten: 202
 Vivace: 66
 Voice leading: 180

Voicing: 180
 Voorslag: 80-81
 Voortekening: 50, 107, 137
 Voortekens: 47-53, 79, 102-104, 106,
 107, 112-113, 133-134, 139, 154-156
 Vreemde maatsoorten: 159

W

Waardestrepen: 28-29, 88, 173, 198

Wijde ligging: 180

Z

Zestiende noot: 25
 Zigeunertoonladder: 147, 170
 Zwaar maatdeel: 158

DE TEKENS

Op de tussen haakjes vermelde pagina's lees je meer over de tekens in dit overzicht.

TOONHOOGTE

	Vioolsleutel of G-sleutel (14)
	Bassleutel of F-sleutel (15)
	C-sleutel (17)
	Kruis (46)
	Dubbelkruis (53)
	Mol (44)
	Dubbelmol (52)
	Herstellings- teken (50)

ARTICULEREN

	Fraseringsboog (72)
	Fermate (73)
	Accent (70)

	Marcato (70)
	Staccato, staccatissimo (70-71)
	Portato (72)
	Du-wah (75)
	Scoop (74)
	Ghostnote (74-75)

VERSIEREN

	Triller (78)
	Pralltriller (78)
	Mordent (78)
	Tremolo (79)

- Voorslag (80)
- Dubbelslag (81)
- Glissando (82)
- Fall (82)
- Lift (82)
- Plop (82)
- Doit (82)

RITME EN MATEN

- Maatstreek (22)
- Vierkwartsmaat (26)
- Vierkwartsmaat (28)
- Alla breve (28)
- Triolenhaken (34)
- Gepunteerde noten (31)
- Noten met boogjes (33)
- Metronoomcijfer (62)

MARKEREN EN HERHALEN

- Herhaal voorgaande (86)
- Herhaal vanaf dit punt (86)

- Herhaal vorige maat (86)
- Herhaal vorige twee maten (86)
- Segno (90)
- Spinnenkop (90)

Eentje, tweetje (86)

Dubbele maatstreek (39)

Slotstreek (39)

- Markeringen, rehearsal marks, maatnummers (85)
-

HARD EN ZACHT

- p* Piano (56)
- pp* Pianissimo (56)
- ppp* Pianisissimo (56)
- mp* Mezzo piano (56)
- mf* Mezzo forte (56)
- f* Forte (56)
- ff* Fortissimo (56)
- fff* Fortisissimo (56)
- sfz* Sforzando (58)
- fp* Forte-piano (58)
- Crescendo (57)
- Decrescendo (57)

De Tipboek-serie

Leuk, dit Tipboek? Weet dan dat er ook Tipboeken zijn voor de andere leden van je band of orkest. Op de volgende bladzijden worden alle beschikbare titels kort beschreven. Ook al die andere Tipboeken werden geschreven in samenwerking met muzikanten, muzikleraren, technici, fabrikanten en andere experts. Praktisch, to the point, glashelder, en met niks wat je niet wilt weten.

Op papier en digitaal

De Tipboek-serie is er op papier en in digitale vorm. De digitale boeken zijn als app te downloaden (iOS en Android: zoek 'eTipboek' in je app store), elk met een gratis preview van meer dan 50 pagina's. Bij de boeken op de volgende pagina's zie je covers van die digitale eTipboeken. Deze covers wijken iets af; de inhoud is in principe gelijk.

Instrumenten en meer

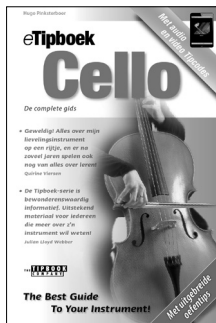
De meeste Tipboeken gaan over instrumenten. Ze bieden je alle informatie die je nodig hebt om het instrument te kopen dat bij jouw sound, niveau, stijl en budget past, en om daar alles uit te halen wat er in zit. Zonder te vertellen hoe het moet, maar met alles wat je nodig hebt om je eigen keuzes te kunnen maken. Vanzelfsprekend wordt er ook veel aandacht besteed aan onderhoud, afstellen en stemmen. Naast deze boeken zijn er de Tipboeken *Muziek op papier* (basistheorie), *Muziek voor kinderen* (een gids voor ouders) en *Versterkers en effecten* (voor iedereen die versterkt speelt).

Tipboek Akoestische gitaar

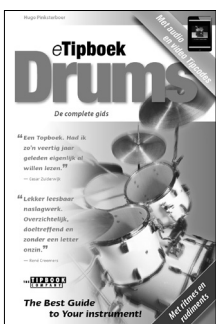
Tipboek Akoestische gitaar legt stap voor stap uit hoe je een goed instrument herkent, en het boek helpt je om de klank, de bespeelbaarheid en alle andere aspecten van het instrument te beoordelen. Natuurlijk zijn er aparte hoofdstukken over de verschillende soorten snaren en hun klankeigenschappen (inclusief verhelderende tips over onderhoud), over stemmen en afstellen, en zelfs over plectrums en hoe je je nagels goed houdt.

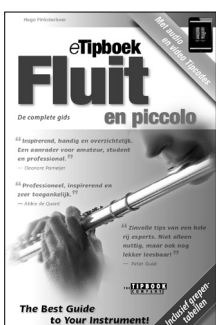
Tipboek Cello

Tipboek Cello besteedt veel aandacht aan wat de klank van een cello bepaalt (de exacte afmetingen van de klankkast, de stapel, de kam...), maar ook aan praktische zaken als de verschillende soorten stemsleutels en staartstukken. Natuurlijk lees je in deze gids alles over het vergelijken en uitzoeken van instrumenten en strijkstokken, en leer je hoe belangrijk snaren voor de klank van je instrument zijn.

Tipboek Drums

Een trommel is een trommel is een trommel? Nee, zeker niet. *Tipboek Drums* vertelt alles over de verschillen tussen het ene drumstel en het andere: het gebruikte hout of andere materialen, de dikte en de diepte van de ketel, het model van de draagrand, het soort spanranden en spanbokken, de ophanging en nog veel meer. Verder is er ruim aandacht voor drumstokken, vellen en bekkens, en lees je stap voor stap hoe je drumstel perfect laat klinken.

Tipboek Dwarsfluit en piccolo

Een dwarsfluit koop je al voor een paar honderd euro, maar je kunt er ook dertigduizend euro of meer aan uitgeven. Die boek vertelt hoe het gebruikte materiaal, het vakmanschap en allerlei andere elementen voor die prijsverschillen kunnen zorgen, en hoe je het instrument koopt dat het best past bij je budget, je smaak en je niveau. Een zilveren kop, open of dichte kleppen, een B-voet of een C-voet? Het komt allemaal aan bod.

Tipboek Elektrische gitaar en bas

Elektrische gitaren en basgitaren zijn er in talloze modellen en uitvoeringen. Dit boek laat je de verschillen zien en vertelt alles over halsprofielen, frets, gebruikte houtsoorten en hun invloed op de klank, de verschillende soorten elementen, stemmechanieken, bruggen en snaren, zodat je weet wat je hebt en weet je koopt. Natuurlijk vind je hier ook talloze praktische tips voor het stemmen, afstellen (intonatie) en onderhoud van je instrument.

Tipboek Keyboard & digitale piano

Tipboek Keyboard en digitale piano legt alle vaktermen rond deze instrumenten glashelder uit: van gewogen klavieren en midi tot layers en splits, arpeggiators en sequencers, expressiepedalen en multiswitches, en nog veel meer. Ook helpt dit boek je bij het beoordelen van de begeleidingsautomaat, en is er uitgebreid ruimte voor de bespreking van alle soorten aansluitingen en wat je ermee kunt doen.

Tipboek Klarinet

Hoe meer je over je instrument weet, des te makkelijker wordt het om de verschillen te horen en zo jouw beste klarinet te kunnen kopen. In dit boek lees je alles over het belang van de boring (hoe ziet het instrument er vanbinnen uit), maar ook over het model van de beker en de invloed die dat op de klank heeft, over tussenringen, tapringen en toongaten, en over het mechaniek. Ook mondstukken, tonnetjes en rietjes (inclusief bijwerken!) komen aan bod.

Tipboek Muziek op papier - basistheorie

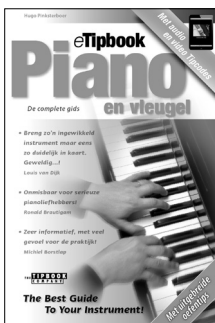
Tipboek Muziek op papier biedt je alles wat je weten moet om muziek te kunnen lezen en beter te leren begrijpen – of dat nu pop, klassiek of jazz is. Het leert je noten lezen vanaf het allereerste begin, maar ook onderwerpen als vreemde maatsoorten en akkoordsymbolen komen aan bod, en je leert in een paar pagina's hoe makkelijk transponeren eigenlijk is. Lees je al muziek? Dan is dit een handig naslagwerk en fris je oude kennis makkelijk weer op. Met 63 Tipcodes om alle muziekvoorbeelden te beluisteren!

Tipboek Muziek voor kinderen

Tipboek Muziek voor kinderen geeft antwoord op alle vragen rond het muzikale deel van de opvoeding, met uitgebreide informatie over instrumentkeuze, een leraar kiezen, oefenen, podiumangst, en huren of kopen. Ook is er aandacht voor samenspelen, voor oefenen en hoe dat leuk en effectief te maken, en voor het begeleiden en motiveren van je kind. Kennis die ook buiten de muziek van pas komt!

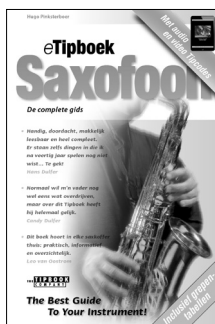

Tipboek Piano en vleugel

Het uitzoeken van een kostbaar instrument als een piano of een vleugel wordt een heel stuk makkelijker met de praktische kennis die je in *Tipboek Piano en vleugel* opdoet. Daarnaast zijn er aparte hoofdstukken over accessoires, hybride en digitale piano's, en wordt uitgebreid toegelicht waarom het regelmatig laten stemmen en afregelen van het instrument zo belangrijk is.

Tipboek Saxofoon

Op het eerste gezicht lijken alle altsaxofoons sprekend op elkaar. En alle tenorsaxen ook. Toch spelen en klinken ze allemaal heel anders. In *Tipboek Saxofoon* lees je waar 'm dat in zit, met alle informatie over verschillende materialen en klepsystemen, polsters, kurkjes en veertjes, en alle andere onderdelen van het instrument. Ook de aanschaf en selectie van mondstukken en rietjes (inclusief bijwerken!) komen ruim aan bod.

Tipboek Trompet en trombone

Hoe beïnvloedt het materiaal van de beker de klank van je trompet? Wat doet de boring van het instrument voor je spel en je sound? *Tipboek Trompet en trombone* vertelt je alles, inclusief de verschillende soorten ventielen, mondpijpen, waterkleppen en andere onderdelen van je instrument. Aan mondstukken wordt een apart hoofdstuk besteed, met handige tips over alle eigenschappen van dat superbelangrijke onderdeel.

Tipboek Versterkers en effecten

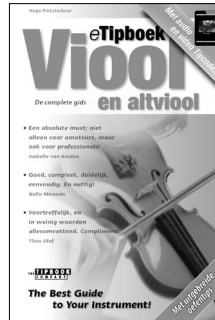
Alles wat je moet weten als je je instrument of je stem wilt versterken, lees je in *Tipboek Versterkers en effecten*, het enige Nederlandstalige boek over dit onderwerp. Alle vaktermen worden helder uitgelegd, en het boek is van begin tot eind ook voor niet-technici uitstekend leesbaar. Behalve versterkers en effecten komen ook microfoons, elementen, snoeren en draadloze systemen aan bod, en natuurlijk is er aandacht voor PA's.

Tipboek *Viool en altviool*

De ene viool klinkt heel anders dan de andere. Hoe je die verschillen leert ontdekken en hoe de klank van een viool of altviool bepaald wordt, lees je in *Tipboek Viool en altviool*. Natuurlijk lees je daar ook hoe je de klank van je instrument nog sterk kunt bijsturen door de juiste snaren te kiezen, en leer je meer over fijnstemmers, strijkstokken, kinhouders en staartstukken.

Tipboek *Zang*

Tipboek Zang laat je kennismaken met het meest persoonlijke muziekinstrument: je zangstem. Zonder dat het een biologieles wordt, lees je hier hoe je stem werkt en hoe je optimaal kunt zingen zonder stemklachten te krijgen, of je nu in een kerkkoor of in een rockband zingt. Ook onderwerpen als zuiver zingen, luid zingen zonder pijn, registers en stembereiken komen aan bod, er is ruim aandacht voor de zorg voor je stem, en je krijgt talloze tips over de uitspraak en het leren onthouden van teksten. Zing je met een microfoon? Dan leer je hier ook alles wat je moet weten om er een aan te schaffen.

THE **TIPBOOK**
COMPANY

De Tipboek-serie

op papier

Tipboek Akoestische gitaar	978-90-8767-000-9
Tipboek Cello	978-90-8767-017-7
Tipboek Drums	978-90-8767-004-7
Tipboek Dwarsfluit en piccolo	978-90-8767-002-3
Tipboek Elektrische gitaar en basgitaar	978-90-8767-011-5
Tipboek Keyboard en digitale piano	978-90-8767-019-1
Tipboek Klarinet	978-90-8767-016-0
Tipboek Muziek op papier	978-90-8767-012-2
Tipboek Muziek voor kinderen	978-90-76192-185
Tipboek Piano en vleugel	978-90-8767-006-1
Tipboek Saxofoon	978-90-8767-003-0
Tipboek Trompet en trombone	zie www.tipbook.com
Tipboek Versterkers en effecten	978-90-8767-010-8
Tipboek Viool en altviool	978-90-8767-009-2
Tipboek Zang	978-90-8767-001-6

Overal te koop

De papieren Tipboeken zijn te koop in boek- en muziekwinkels, en online. Voor meer informatie over de boeken kun je terecht op www.tipbook.com. Voor de digitale edities ga je naar je app store of naar www.tipbook.com/apps.

Nieuwsbrief

Je kunt je op tipbook.com natuurlijk ook inschrijven voor de Tipboek Nieuwsbrief. Blijf je automatisch op de hoogte van al het nieuws!

Internationaal

De Tipboek-serie werd in Nederland bedacht en geschreven. Daarnaast verschenen de boeken in het Engels, Spaans, Frans, Duits, Italiaans, Zweeds en Chinees. Aan edities in andere talen wordt gewerkt.

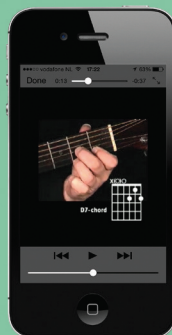
Tipboek Muziek op Papier

basistheorie

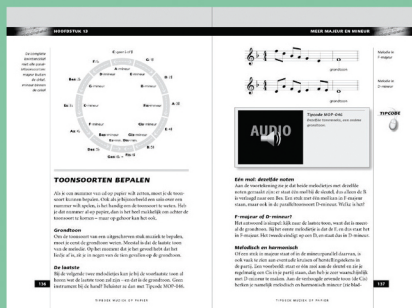
**Basisboek en naslagwerk,
met niks wat je niet wilt weten.**

Handige en helder geschreven gids met alles wat je nodig hebt om muziek te kunnen lezen en om inzicht te krijgen in de basis van de muziektheorie. Startersgids voor beginners en naslagwerk voor wie al langer speelt en leest, met een stap-voor-stap uitleg van alle basisprincipes, duidelijke toelichtingen, een complete index en meer dan zestig klinkende notenvoorbeelden op www.tipbook.com.

- 63 Tipcodes op www.tipbook.com
- Noten leren lezen in drie hoofdstukken
- Intervallen, toonsoorten, akkoordenleer, muzieknotatie
- Transponeren in een notendop
- Muziek noteren en notatiesoftware
- Tientallen glasheldere illustraties
- Woordenlijst en index
- Voor elke stijl, elk niveau en elk instrument
- Gebruikt op muziescholen en conservatoria

Hoor wat je leest!
Met de unieke Tipcodes zijn vrijwel alle notenvoorbeelden te beluisteren op www.tipbook.com, of mobiel via de gratis webapp op www.tipcode.com.

ISBN 978-90-8767-012-2

THE **TIPBOOK** COMPANY

www.tipbook.com